

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

SCHOPNOST LHÁT A DETEKOVAT LEŽ V SOUVISLOSTI S EMOČNÍ INTELIGENCÍ A TEMNOU TRIÁDOU

THE ABILITY TO LIE AND TO DETECT A LIE IN
CONNECTION WITH EMOTIONAL INTELLIGENCE AND
THE DARK TRIAD

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Radka Kratinová**

Vedoucí práce: **PhDr. Daniel Dostál, Ph.D.**

Olomouc

2021

Ráda bych srdečně poděkovala vedoucímu diplomové práce PhDr. Danielu Dostálovi, Ph.D. za jeho cenné rady, ochotu pomoci a obětování svého času v průběhu vypracovávání této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Romaně Mazalové, Ph.D. za užitečné rady při tvorbě propagačního plakátu.

Zároveň bych chtěla poděkovat mé rodině a přátelům za jejich pomoc a obrovskou podporu nejen během psaní diplomové práce, ale i v průběhu celého studia. Můj velký dík patří i všem respondentům, bez kterých by tento výzkum nemohl být realizován.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Schopnost lhát a detekovat lež v souvislosti s emoční inteligencí a temnou triádou“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 30. 3. 2021

Podpis

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	3
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	6
1	Lež	7
	1.1 Definice lži	8
	1.2 Druhy lži.....	9
	1.3 Motivy lži	11
2	Detekce lži	13
	2.1 Třísložková struktura lhaní.....	14
	2.2 Příznaky lhaní	16
	2.2.1 Verbální složka	16
	2.2.2 Paraverbální složka	17
	2.2.3 Neverbální složka.....	18
	2.2.4 Výrazy tváře a mikrovýrazy	21
	2.2.5 Fyziologické indikátory.....	22
	2.3 Spolehlivé indikátory	23
	2.4 Úspěšnost detekce	24
3	Emoční inteligence	26
	3.1 Smíšené modely EI	27
	3.2 Modely schopností EI	28
4	Temná triáda	30
	4.1 Subklinická psychopatie.....	30
	4.2 Machiavellismus	32
	4.3 Subklinický narcismus	33
5	Schopnost lhát a detekovat lež v souvislosti s emoční inteligencí a temnou triádou	35
	VÝZKUMNÁ ČÁST	38
6	Výzkumný problém	39
7	Typ výzkumu a použité metody	40
	7.1 Testové metody.....	40
	7.1.1 SD3.....	40
	7.1.2 AES	41
	7.1.3 STEU.....	41
	7.2 Experimentální hra.....	43
	7.2.1 Přípravná fáze	43

7.2.2	Pilotní studie	44
7.2.3	Realizace.....	44
7.3	Formulace hypotéz ke statistickému testování	47
8	Sběr dat a výzkumný soubor	48
8.1	Výzkumný soubor.....	48
8.2	Etické hledisko a ochrana soukromí	49
9	Práce s daty a její výsledky	51
9.1	Výsledky ověření platnosti statistických hypotéz.....	57
9.2	Zpětná vazba.....	58
10	Diskuze.....	61
11	Závěr	66
12	Souhrn	67
LITERATURA		70
PŘÍLOHY		76

ÚVOD

Lež je běžnou součástí našich životů. Vyskytuje se v mnoha podobách, od těch méně závažných lží až po ty, jejichž odhalení dokáže zranit. Pro někoho je velmi těžké lhát a lže jen v nejnnutnějších případech. Jiní dokážou lhát se znepokojivou lehkostí. Bravurní lháři zůstává často neodhalen a bezostyšně si dál razí cestu životem. Kdo jsou tito lháři? Jaké osobnostní rysy souvisejí se schopností suverénně lhát?

Detekce lži má zásadní význam v různých sférách života. V osobním životě je lež schopna napáchat mnohé škody a rozvrátit blízké vztahy. Klíčovou roli hraje detekce lži i v oblasti posuzování věrohodnosti výpovědi v trestním řízení. Neodhalení lživé výpovědi ohrožuje spravedlivý proces, neboť viník by mohl zůstat nepotrestán. Odhalení lži však představuje nesmírně náročný úkol. Závisí nejen na obratnosti lháře, ale i na osobě posuzovatele. Existují nějaké osobnostní rysy, které by predikovaly úspěch v detekci lži?

Temná triáda je označení pro výskyt určitých negativních lidských vlastností. Zahrnuje v sobě tři temné rysy osobnosti – machiavellismus, subklinický narcismus a subklinickou psychopatii. Všechny tři rysy spojuje sklon k manipulativnímu chování. Kombinace těchto dimenzí může zlepšovat schopnost přesvědčivě lhát. Pro detekci lži je důležité mít náhled na vlastní chování během lhaní, proto by rysy temné triády mohly zvyšovat i šanci na úspěšnou detekci. Lež zůstane neodhalena, pokud si posuzovatel nevšimne zásadních změn v chování vypovídajícího a nedokáže je správně interpretovat. Emoční inteligence by proto mohla představovat další výjimečnou vlastnost ovlivňující přesnost detekce lži.

Teoretická část práce objasňuje podstatu lži a lhaní. Snaží se nastínit ty nejdůležitější indikátory vedoucí k odhalení lži. Pojednává o konceptu emoční inteligence a temné triády, přičemž vyzdvihuje klíčové charakteristiky vztahující se k lhaní a detekci lži. Empirická část práce popisuje realizovaný výzkum, který se snaží odpovědět na otázku, zdali má temná triáda a emoční inteligence skutečně vliv na schopnost lhát a schopnost detekovat lež.

TEORETICKÁ ČÁST

1 LEŽ

Erving Goffman (1999) ve své knize *Všichni hrajeme divadlo* tvrdí, že v každé sociální interakci hrajeme víceméně vědomě nějakou roli. Nasazujeme si masky a snažíme se tak určitým způsobem druhé oklamat. Paul Ekman (2014) považuje lež za ústřední rys života, jehož lepší pochopení je důležité pro všechny jeho oblasti. Pohledy na lež, jako na formu mezilidské komunikace, jsou ve společnosti velmi rozmanité (Mynaříková, 2015). Na lež jako na morální problém pohlížel Aristoteles, který tvrdil, že „*lež je sama o sobě zlá a trestuhodná*“ (Bond & DePaulo, 2006, str. 214). Niccolò Machiavelli (1997) zas vnímal lež jako jeden z prostředků dosažení úspěchu.

C. F. Bond a B. M. DePaulo (2006) hovoří o dvojitém standardu při hodnocení lži. Jedinci mají tendenci přistupovat ke lži druhých osob daleko kritičtěji než ke svým vlastním. Často je tak na lhaní pohlíženo jako na zavrženíhodný akt (Ekman, 2014), který dokáže narušit mezilidské vztahy a způsobit fatální následky (Glassová, 2014). Lež je nástrojem manipulace, ubližování druhým a vyhýbání se odpovědnosti (Mynaříková, 2017). Ve své podstatě tak představuje lhaní problém. Na druhou stranu je však podmínkou našeho adaptovaného způsobu života (Vybíral, 2015). Existují altruistické lži, které mnohdy udržují dobré společenské vztahy (Ekman, 2014). Vždy a za každou cenu říkat pravdu může být v určitých situacích považováno za projev hrubosti. Pokud by se někdo alespoň občas neuchýlil k drobným lžím ze zdvořilosti, žilo by se mu ve společnosti daleko obtížněji (Beníšková, 2010).

Zajímavý je pohled na lež jako na dovednost představující evoluční výhodu. Z tohoto úhlu může lhaní sloužit k obraně před nepřítelem, ale i k nalákání sexuálního partnera. Ve světě zvířat není klamání neobvyklým jevem. Uvedme příklad chameleona a jeho důmyslného maskování, které jej chrání před útokem nepřítele (Mynaříková, 2017). V tomto případě se jedná o základní instinkt a nelze jej považovat za vědomou lež (Šamánková & Novák, 2007). Objevují se však případy, kdy i zvířata lžou úmyslně. Institut pro výzkum goril dokládá několik takových případů. Gorily Koko a Michael ovládají znakový jazyk, který často užívají právě k oklamání ošetřovatelů. Koko rozbila hračku a vinu za způsobenou škodu se pokoušela svalit na její trenérku Kate. Podobně se Michael snažil vyhnout

následkům poté, co roztrhal bundu. Měl snahu nejdříve obvinít Koko a potom i samotnou majitelku bundy (Bond & Robinson, 1988).

Člověk je však mistrem klamu. „*Sociolog Arnold Gehlen došel k závěru, že lidé jsou „nedokonalí tvorové“ – oproti jiným živočichům jsou pomalejší a slabší. Pokud chtěli v dávných dobách přežít, museli zapojit svoji inteligenci a vymyslet účinné úskoky a pasti, tedy podvodné manévry*“ (Nasher, 2011, str. 28).

1.1 Definice lži

Pravda je tvrzení, které odpovídá skutečnosti. Svého smyslu a hodnoty nabývá až v konfrontaci s nepravdou, tedy omylem či lží. Běžná informace zřejmě nebude nazvána pravdou, stane se tak až tehdy, pokud vzniknou pochybnosti. Omyl se nedá jednoznačně považovat za lež. Ačkoliv se jedná o nepravdu, je nezáměrná. Lež musí nutně splňovat podmínku úmyslu uvést někoho v omyl. Aby tato podmínka byla naplněna, musí mít původce lži představu o skutečnosti, která právě této skutečnosti objektivně odpovídat nemusí (Mleziva, 2000). Jednoduše to vystihuje definice Sissely Bokové (1978), která definuje lhaní jako „*sdělování informace druhé osobě se záměrem ji přesvědčit, aby věřila tomu, čemu my sami nevěříme*“ (str. 13–14, cit. Mynaříková, 2015, str. 15).

Lež lze definovat mnoha způsoby. Emil Mleziva (2000) uvádí definici klamání, dle níž se jedná o „*účelové chování (aktivní – pasivní) jednoho subjektu (původce) se záměrem, aby jiný subjekt (adresát) nabyl, vytvořil si nebo ponechal si představu o dané skutečnosti rozdílnou od té, kterou on sám má*“ (str. 30).

Aldert Vrij (2007) vymezuje lež jako „*úspěšný či neúspěšný záměrný akt, jehož cílem je v někom bez předchozího varování vzbudit přesvědčení, které my sami považujeme za nepravdivé*“ (str. 82, cit. Mynaříková, 2015, str. 16).

Zbyněk Vybíral (2015) zase definuje lhaní jako „*komunikační výměnu, jejímž cílem je přesvědčit druhého člověka o tom, že to, co si doposud myslel (resp. to, co si právě myslí), není pravda*“ (str. 16).

Psychologický slovník definuje lež jako projevenou nepravdu. Mezi pravé lži nepatří nepravdy dětí do pěti let a bájeví lhavost, která je vyřčena beze snahy někoho poškodit. Za lež nejsou považovány ani výroky osob s duševním onemocněním nebo nízkým intelektem, které nerozumí základním příčinným vztahům (Hartl & Hartlová, 2010).

James Edwin Mahon (2008) zkoumal řadu definic lhaní ve snaze najít takovou, která by vystihovala všechny podstatné aspekty. Za takovou lze považovat definici Josepha Kupfera, kterou následně Mahon rozšířil. Výsledná definice zní: „*Lhát druhé osobě znamená vytvářet tvrzení, o kterém jsme přesvědčeni, že je nepravdivé, a to s úmyslem, aby bylo toto tvrzení považováno druhou osobou za pravdivé, nebo s úmyslem, aby druhá osoba uvěřila, že původce tvrzení věří, že je pravdivé, nebo s oběma těmito záměry*“ (Mahon, 2008, str. 227–228).

Všechny uvedené definice odkazují na kritéria, která jsou podstatná pro to, abychom výrok mohli označit za lživý. Ekman (2014) určil dvě kritéria, která Vybíral (2015) nazývá jako „*kritérium úmyslu s možností volby a kritérium nenaznačení adresátovi, že je obelháván*“ (str. 15). První z nich odkazuje na záměr lhát. Člověk má vždy na výběr, zdali bude lhát nebo říkat pravdu, a rozumí rozdílu mezi těmito dvěma pojmy. Toto kritérium tedy vylučuje osoby, které si nejsou vědomy nesprávnosti vyřčené informace (Ekman, 2014; Vybíral, 2015).

Druhé kritérium upozorňuje na okolnosti, které musí být naplněny, aby bylo možné považovat tvrzení za lživé. Lhář má záměr oklamat druhého a tuto intenci adresátovi sdělení nijak nenaznačí, nevyplývá to ani z kontextu situace a sám adresát původce ke lži nevyzval. Za lháře nelze považovat například herce, kouzelníky či hráče pokeru, protože z kontextu vyplývá, že se bude jednat o situaci, kde ne všechno vyřčené bude pravda (Ekman, 2014; Vybíral, 2015).

1.2 Druhy lží

Lhaní je relativní pojem. Každý člověk může mít zcela rozdílný pohled na to, co je a co už není lež. Je tomu tak, protože naše pojetí lži je ovlivněno řadou faktorů. Formuje nás výchova v rodině i ve škole, jsme ovlivněni naší kulturou, ale i genderovou identitou. Je samozřejmé, že to, jak vnímáme lež, souvisí s naším celkovým morálním vývojem (Mynaříková, 2015). Přesná hranice mezi pravdou a lží je tak obtížně definovatelná. Existují výroky, které jsou jasně lživé, ale i ty, které mísí lež s pravdou. Lež může mít podobu nezmnění informace, ale i sdělení zavádějícího faktu. Český jazyk nabízí celou řadu způsobů mystifikace (Nasher, 2011).

Termín klamání lze použít jako zastřešující pojem pro všechny druhy, způsoby a techniky lhaní. Formy klamání lze kategorizovat na aktivní a pasivní lež. Aktivní forma je

přímým působením na adresáta s cílem změnit jeho představu o skutečnosti. Pasivní klamání se liší tím, že původce neinformuje adresáta o skutečnosti. Koná tak zcela vědomě a záměrně. Původce brání v poznání pravdy a ponechává adresáta v jeho pohledu na danou skutečnost (Mleziva, 2000).

Vybíral (2015) rozděluje lhaní na nevědomé a uvědomované. Nevědomé lhaní ve své podstatě nenaplnuje kritéria lži. Do procesu mohou vstupovat mechanismy zapomínání, vytěsnění a jiné obranné funkce ega a nelze tak říct, že je záměrem původce druhou stranu oklamat. Do kategorie nevědomých lží lze zařadit i ustálená slovní spojení, pozdravy a řečová kliše. Automatické fráze nemusí svým obsahem odpovídat skutečnosti. Přání dobrého dne se tak snadno může stát lží, pokud danému člověku přejeme spíše pravý opak. Uvědomované lhaní je v tomto kontextu lhaním v pravém slova smyslu. Osoba sděluje tvrzení B, když ví, že platí non-B. Patří sem fabulace, konfabulace, předstírání, vymyšlení si nepravdivého, utajování, popírání, ale i slibování nesplnitelného. Goffman (1999) takové vědomé zkreslování skutečnosti označuje jako „*vyloženou, nehoráznou či nepokrytou lež*“ (str. 62).

DePaulo, Kashy, Kirkendol, Wyer a Epstein (1996) dělí lži na přímé lži, přehánění a jemné lži. Přímé lži jsou úplným opakem pravdy. Při přehánění lháři zveličují fakta nebo jiným způsobem vytvářejí dojem, který přesahuje pravdu. Jemné lži jsou takové, při nichž lhář ve své výpovědi vynechá podstatný detail.

Dle Ekmana (2014) existují dva základní způsoby klamání – zatajování a falšování. Při zatajování si lhář nechá určitou informaci pro sebe, aniž by přímo vyslovil nepravdu. Falšování je podobné v tom, že osoba zamlčí pravdivou informaci, a navíc přidá lživou informaci, kterou vydává za pravdu. Zatajování je nepochybně upřednostňovanou formou lhaní, je jednodušší a neklade takové nároky na paměť. Avšak ne každý považuje zatajování za lež. Pokud jedinec zatajuje určitou informaci zcela vědomě, s úmyslem někoho oklamat a bez předcházejícího upozornění, nepochybně se jedná o lež, protože naplňuje veškerá kritéria lži. Existují výjimky, kdy zatajování informací není lží, a to v případě, kdyby nás někdo požádal o nezmínění informace. Jiným případem je tajemství, které dle Ekmana (2014) rozhodně lží není, protože člověk vysloví přání nechat si určitou informaci pro sebe. Mynaříková (2013) ve svém výzkumu prokázala interindividuální rozdíly ve vnímání tajemství. Mladší respondenti vnímali tajemství spíše jako součást sociálních norem, naopak starší lidé hodnotili tajemství stejně negativně jako lež.

Sporným problémem jsou polopravdy. Mluvčí sice pravdu říká, avšak neprozradí adresátovi vše, co by v daném kontextu říct měl (Vybíral, 2015). Existují rozmanité způsoby, jak pravdu modifikovat. Pravdivou informaci lze prezentovat v extrémní formě, což paradoxně vede k tomu, že adresát vyřčenému tvrzení nebude věřit. Ani přiznání pravdy mnohdy nevede k odhalení lháře, pokud je pravda podána zcela otevřeným až humorným způsobem. Pravdu lze sdělit i tak, že nebude zcela vystihovat závažnost skutečnosti. Dalším úhybným manévrem je vyhnout se přímé odpovědi na otázku a převedení pozornosti k jiným souvislostem (Ekman, 2014).

Vrij (2008; in Mynaříková, 2015) dělí lži podle závažnosti na lži sociální a vážné. Sociální lži v sobě ukrývají dobrý úmysl a většinou slouží k udržování dobrých vztahů mezi lidmi. Jsou to nevinné lži, ke kterým se lidé uchylují, aby chránili a šetřili city svých posluchačů (Goffman, 1999). Takové lži jsou neškodné a většina lidí je spíše vnímá jako zdvořilostní chování. Oproti tomu vážné lži většinou způsobují fatální následky. Mají dopad na lhající i obelhanou osobu a doprovází je řada různých emocí. Například odhalení nevěry v partnerském vztahu bude mít patrně negativní důsledky. V extrémní formě se vážné lži mohou vyskytovat během kriminálního vyšetřování při výsledku podezřelých z trestných činů (Mynaříková, 2015). Podobné dělení nabízí i Erat a Gneezy (2012), kteří využívají pojmy bílá a černá lež. Bílé lži dále dělí na dva subtypy. Existují altruistické bílé lži, které pomáhají druhým lidem, ale škodí lháři, a pareto bílé lži, které pomáhají obelhanému i lháři. Černé lži jsou sobecké, obelhanému škodí a přináší užitek pouze lháři.

Podle závažnosti rozlišují Frank a Ekman (1997) lži s vysokou a s nízkou motivací. Lži s vysokou motivací představují větší míru rizika. V sázce je mnoho, lhář může hodně získat, ale i hodně ztratit. Bude se tak velmi snažit být přesvědčivý. Lži s nízkou motivací nepředstavují takovou hrozbu. Z neúspěšné lži neplyne fatální důsledek, a proto jsou nároky na kvalitu lži nižší.

1.3 Motivy lží

Lež slouží v řadě situací jako štít, který si člověk před sebe staví, a doufá, že jej ochrání. Na takovou obranu lze pohlížet i z psychoanalytické perspektivy jako na snahu psychiky bránit se proti vnitřním silám, jako je například úzkost, strach, touha a tendence ublížit. Lhaním se snažíme zabrzdit působení těchto dynamických sil. Vědomé lhaní si klade za cíl nejen bránit jedince, ale i obelstít adresáta. V takovém případě se dle Vybírala (2015) jedná o interaktivní funkci lhaní.

Motivy, které vedou ke lhaní lze obecně rozdělit do dvou skupin – lži ve prospěch druhých a lži ve vlastní prospěch. Lži ve prospěch druhých jsou většinou vyřčeny s dobrým úmyslem a nejsou nijak ohrožující. Jejich cílem je druhého člověka chránit nebo mu prospět. Ačkoliv se stále jedná o lež, je společností daleko více tolerována (Craig, 2014). Vybíral (2015) označuje tento typ lži jako ochranné. Informující se snaží chránit příjemce před pravdou, která by pro něj mohla mít negativní dopady.

Lži, které jsou vyřčeny s cílem získat prospěch pro sebe, jsou vnímány daleko negativněji. DePaulo, Lindsay et al. (2003) uvádí, že nejčastěji lidé lžou o svých pocitech, preferencích, postojích a názorech. Méně časté jsou lži o činech, plánech nebo místě pobytu. Občas lidé lžou pro získání hmotného majetku či osobního pohodlí nebo aby unikli trestu. Nejčastějším motivem je však získání psychologické odměny. Lidé tak lžou, aby například vytvořili dobrý dojem, případně chránili sebe, ale i druhé před zraněním citů.

Ekman (2014) na základě rozhovorů a údajů z dotazníků stanovil devět motivů vedoucích ke lži. Nejběžnějšími motivy jsou vyhnout se trestu a získání odměny. Mezi další motivy patří ochrana druhé osoby před trestem, ochrana před fyzickým ublížením, získání uznání druhých, snaha uniknout z trapné sociální situace či vyhnout se ztrapnění, ochrana soukromí a uplatnění moci nad druhými.

Prostřednictvím výsledků analýzy deníkových záznamů vysokoškolských studentů byly stanoveny tři hlavní dimenze motivů pro lhaní. Lidé lžou buď pro své vlastní dobro nebo pro dobro druhých, pro získání výhod nebo vyhnout se nákladům a třetí dimenze představuje lež z materiálních nebo psychologických důvodů (DePaulo et al., 1996).

2 DETEKCE LŽI

Lidé se již od pradávna pokouší detekovat čili odhalit lež. Mezi první pokusy o odhalení lži patří zkoušky bojem, které byly velmi časté především při středověkých rytířských soubojích. Jedinci, který dokázal vyhrát nad soupeřem, ať už za pomoci síly či vychytralosti, byla přisouzena pravdomluvnost. Později se ujaly tzv. boží soudy. Již o mnoho let dříve byly známy fyziologické reakce člověka na stres, které byly využívány jako indikátor lži. V Číně okolo roku 1000 před Kristem byla osoba podezřelá ze lži nucena rozžvýkat hrst suché rýže. Pokud byla rýže po vyplivnutí stále suchá, byl dotyčný usvědčen ze lži. Roli v tomto případě hrála funkce slinných žláz, jejichž aktivita je pod vlivem stresu nebo strachu inhibována. Podobně tomu bylo v Africe, kde byl obviněnému položen na jazyk horký kámen. Vlivem stresu či strachu došlo ke snížení produkce slin, k popálení jazyka, a tudíž i k usvědčení lháře. Lhaní často vyvolává strach a stres, ale není třeba dodávat, že spolehlivost takovýchto testů byla velmi nízká, protože stejné emoce může vyvolat už pouhé obvinění ze lži (Gordon & Fleisher, 2006; in Mynaříková, 2015).

Dnes se používají sofistikovanější psychofyziologické metody, jejichž podstatou je zjišťování, registrace a vyhodnocování fyziologických změn, které jsou vyvolány určitými emocemi (Boukalová & Gillernová, 2020). Mezi nejznámější metodu patří polygraf, lidově označovaný jako detektor lži. Lidské chování je doprovázeno určitými emocemi, které se projevují ve třech rovinách – jako uvědomovaná nálada, jako pozorovatelné chování a jako fyziologické procesy probíhající autonomně. Polygraf registruje právě tyto spontánní fyziologické reakce organismu. Během polygrafického vyšetření je pokládána vyšetřované osobě sada otázek. Ty slouží jako podněty, které mohou vyvolat určité fyziologické reakce (Čírtková, 2009). Přístroj dokáže registrovat pět základních hodnot – svalové napětí, tepovou frekvenci, krevní tlak, dech a psychogalvanický odpor kůže (Boukalová & Gillernová, 2020).

V kriminalistické praxi se souběžně s polygrafickým testováním v rámci fyziodetekčního vyšetření využívá metoda hlasové analýzy. Emocionální změny jsou spojeny se změnou napětí svalů řečového ústrojí, teploty a vlhkosti dutiny ústní a změnou v rytmu dýchání. Tyto změny mají vliv na znění hlasu. Hlasová analýza pak především sleduje veličiny jako je výška a zabarvení hlasu (Boukalová & Gillernová, 2020).

Součástí komplexního fyziodetekčního vyšetření je i odborná analýza neverbálních projevů. Fyziodetekční metody nevedou k automatickému odhalení toho, zda jedinec lže či nikoliv. Na základě fyziologických změn dokážou tyto metody pouze rozpoznat, zdali je určitá otázka pro danou osobu kritická. Zaznamenané změny jsou vyvolané prožívanými emocemi, které mohou, ale nemusí nutně být součástí produkce lživých tvrzení (Gillernová & Boukalová, 2006).

2.1 Třísložková struktura lhaní

Lhaní je komplexní a komplikovaný proces, který představuje pro řadu lidí složitý úkol. Během lhaní dochází souběžně k aktivaci těchto procesů: emoce, kognitivní úsilí a kontrola vlastního chování. Kognitivní náročnost je patrná již od prvního impulzu k ovlivnění adresáta. Lež je nutné nejdříve vymyslet, následně si zapamatovat vše vyřčené, vyhýbat se prořeknutí a sledovat reakce druhých, zdali nepojmou podezření (Mynaříková, 2015). Kognitivní nároky lhaní lze snížit tréninkem. Častější lhaní činí do jisté míry lhaní jednodušším (Verschuere, Spruyt, Meijer & Otgaar, 2011).

Kontrolujeme nejen obsah toho, co a jak říkáme, ale zároveň kontrolujeme i naše chování. Snažíme se působit co nejdělejší. Tato snaha se setkává s určitými problémy. První z nich souvisí s tím, že představy lidí o tom, jak věrohodné chování vypadá, se mohou lišit. Další překážka spočívá v tom, že některé chování nelze vůlí ovládat. Pohyby mimických svalů při působení různých emocí jsou velmi obtížně kontrolovatelné (Mynaříková, 2015).

Emoční prožívání lze obecně kontrolovat jen stěží. Lhaní je nejčastěji spojováno s emocemi strachu, viny a radosti z oklamání (Ekman, 2014, 2015). Nejvýraznější emocí je strach z odhalení. Lhář se bojí toho, že se mu nepodaří oklamat jeho okolí a pravda vyjde najevo. S tím může být spojen strach ze ztráty dobré pověsti (Nasher, 2011). Strach z odhalení roste v případě hrozby vysokého trestu nebo naopak vidiny vysokého zisku. Pokud je strach velmi intenzivní, dopouští se lhář nejrůznějších chyb, které ho mohou prozradit. Existují však lháři, kteří se odhalení neobávají. Jedná se především o ty, jimž v minulosti lži často procházely (Ekman, 2014, 2015).

Míra obav z odhalení je ovlivněna i názorem lháře na schopnost obelhavaného odhalit lež. Pokud je lhář přesvědčen, že jedná s velmi důvěřivou osobou, jeho obavy budou menší než při setkání s člověkem, kterého není jednoduché oklamat. Strach může být do jisté

míry redukován nácvikem. Jedinec, který často lže, si osvojí strategie pro zatajování pravdy. Na základě získané zkušenosti později předpokládá, že při vynaložení určitého úsilí zůstanou jeho lži neodhalené. Nabytá sebedůvěra zmírňuje obavy z odhalení, ale zároveň vede k tomu, že se lhář může dopouštět chyb z nedbalosti. Určitá míra strachu je nezbytná a užitečná (Ekman, 2014).

Další emoci, která často doprovází lhaní, je vina. Vina se může vztahovat k obsahu lži, tedy k činu, který má být zatajen, a především pak vychází ze samotného aktu lhaní. Vina může mít různou intenzitu. Míra pocitu viny klesá v případě, že je lež ospravedlnitelná. Lhář může být přesvědčen o morální správnosti lži (Ekman, 2014). Jedinci, kteří zastávají heslo „*účel světlí prostředky*“, jsou přesvědčeni o tom, že jejich jednání je v pořádku. Lež slouží jako nástroj k dosažení stanoveného cíle (Kashy & DePaulo, 1996). Také v případě, že je lež schválena autoritou nebo je součástí profese, pocity viny pravděpodobně přítomny nebudou. Vina je velmi intenzivní, pokud člověk lže osobě, kterou považuje za čestnou, sdílí společné hodnoty a záleží mu na vztahu s touto osobou (Ekman, 2015). S vinou je úzce spojen pocit hanby. Mezi těmito pojmy však existuje klíčový rozdíl. Vinný člověk je sám sobě soudcem, ale k prožitku hanby je nutné publikum. Tento rozdíl je důležitý, protože určuje směr, kterým se člověk vydá. Snaha zbavit se trýznivého pocitu viny vede daleko častěji k doznání pravdy, než je tomu u pocitu hanby (Ekman, 2014).

Lhaní dokáže vyvolávat i pozitivní emoce. Požitek z podvádění je další doprovodnou emoci, kterou lidé mohou během lhaní pociťovat. Lež může pro někoho představovat výzvu. Riskování a získání kontroly nad jinou osobou přináší prožitek radosti, ve kterém se mísí pohrdání, vzrušení a potěšení (Ekman, 2015). Zdařilou lež vnímá lhář jako úspěch, na který je patřičně hrdý. V některých případech je radost natolik silná, že může dojít k neúmyslnému prozrazení. Dokonce může pýcha vést lháře i k tomu, že se sám přizná a sklídí tak obdiv svého okolí. Požitek z podvádění může být intenzivnější, pokud má obelhávaný pověst osoby, kterou je obtížné oklamat, nebo pokud má lhář během svého představení kolem sebe publikum, které ho podporuje (Ekman, 2014).

Emoce hrají během lhaní významnou roli, protože díky nim můžeme pozorovat určité náznaky lži v chování člověka. Je však důležité mít na paměti, že zpozorování specifického projevu emoce nemusí znamenat jasný signál lži. Nedostatečné zvážení jiných faktorů, potenciálně přispívajících ke vzniku dané emoce, by se snadno mohlo stát příčinou tzv. Othellova omylu (Ekman, 2015). Tento název je odvozen od Shakespearova dramatu *Othello*. Drama pojednává o příběhu muže, který se mylně domnívá, že jeho žena

Desdemona jej podvádí s Cassiem. Desdemona žádá muže o vyslechnutí, ale je už příliš pozdě, protože Othello Cassia zabil. Desdemona propukne v pláč, což Othello vyhodnotí jako potvrzení její nevěry. Pravda je však ta, že nepláče kvůli lásce ke Cassiovi, ale kvůli tomu, že již nemůže dosvědčit její nevinu. Příběh varuje před nebezpečím interpretace vnějších projevů jako nezpochybnitelných důkazů lži (Nasher, 2011). Strach nevinného člověka může vyplývat z toho, že okolí neuvěří jeho tvrzení. Samotný pocit viny může vzniknout jako následek prisouzení role podezřelého člověka. Emoce spojované se lží mohou být vyvolány i určitým tématem hovoru, které je pro nevinného člověka z určitých důvodů citlivé. Co je u jednoho projevem lži, může být pouhým projevem nervozity u druhého. Nelze proto na základě zpozorování emocí automaticky člověka usvědčit ze lži (Ekman, 2015).

2.2 Příznaky lhaní

V každodenním životě většinou nemáme k dispozici detekční přístroje, a tak je nutné se spoléhat na naše pozorovací schopnosti. Odhalit lež není vůbec jednoduchým úkolem. Situace je komplikovaná tím, že neexistuje žádný příznak lhaní, který by zaručeně odhalil lháře. Lze pouze pozorovat určité stopy, které mohou být projevem lži. Stopy se mohou ukrývat ve verbální, neverbální i paraverbální složce komunikace a ve viditelných projevech fyziologických reakcí. Příznaků, které mohou signalizovat lež, je celá řada. Registrovat takové množství informací může představovat značný problém (Ekman, 2014).

2.2.1 Verbální složka

Během komunikace věnujeme většinou největší pozornost těm nejméně důvěryhodným zdrojům, jakými jsou právě slova. Lháři si toho jsou velmi dobře vědomi, a proto jsou slova to první, co se snaží sledovat. Slovy se klame snadno, protože si uvědomujeme, co říkáme. S velkou pečlivostí lháři vybírají vhodné věty, zkreslují a cenzurují. Verbální projev si lze i docela jednoduše nacvičit. I přes to se však lháři příležitostně dopouštějí různých chyb, které mohou vést k jejich prozrazení. Příčinou je většinou nedbalost a špatná příprava lži. Jednou z možných chyb je přerěknutí. Je však nutné přihlížet ke kontextu situace, protože mnohá přerěknutí se běžně vyskytují i u pravdomluvných lidí (Ekman, 2014).

Výše zmíněná tříložková struktura lhaní (emoce, kognitivní zátěž a volní kontrola chování) má značný vliv na verbální komunikaci (Mynaříková, 2015). Náznaky lži jsou

výsledkem spolupůsobení emocí a kognitivních procesů. Myšlení ovlivňuje emoce a emoce ovlivňují myšlení (Ekman, 2015). Emoce strachu či viny vedou k frekventovanějšímu užití negativně zabarvených slov a také ke snaze distancovat se od lži a ulevit tak svědomí. Jde o odosobnění, při kterém je například zájmeno já nahrazeno obecnějšími zájmeny jako kdokoliv, každý či nikdo (Vrij, 2008; in Mynaříková, 2015). Snaha oklamat druhého vede ke snaze působit co nejvěrohodněji, proto v projevu mohou být určitá slovní spojení pronesena s nepřiměřeným důrazem. Jedná se například o věty jako: „*Já bych přece nikdy nelhal.*“ nebo „*Abych k Vám byl naprosto upřímný.*“. Časté je i užití více záporů v jedné větě: „*Ne, vůbec si to nepamatuju.*“ (Craig, 2014, str. 118).

Zkušený lhář ví, že je daleko výhodnější zamluvit lež pravdivými informacemi než vymyslet úplnou lež. Ve výpovědi jednoduše vynechá inkriminované informace. Mohou tak nastat určité rozpory v množství detailů, které uvádí. Bedlivé poslouchání a registrování detailů může odhalit momenty, kdy se lhář snaží zcela přeskočit určitou důležitou pasáž příběhu nebo jí nevěnuje tolik pozornosti (Craig, 2014). Podobným manévrem je odvedení pozornosti. Lhář neodpoví na otázku přímo, ale snaží se nenápadně odvést téma hovoru jiným směrem. Rozpory v řeči mohou být často vyhodnoceny jako signál lži. Nemusí tak tomu být vždy. Je docela běžné při opakovaném vyprávění přidávat opomenuté věci či ubírat informace, které v původní výpovědi byly (Ekman, 2015).

Uváděné detaily v projevu jsou podstatným indikátorem lživé výpovědi. Bohatá a velmi podrobná výpověď může nasvědčovat kvalitně připravené lži (Craig, 2014). Na druhou stranu v důsledku kognitivní náročnosti lhaní může projev obsahovat spíše chudší a kratší věty. Udávat méně detailů je navíc výhodné, protože tím dochází ke snížení nároků na zapamatování si všeho vyřčeného. Celkový projev lháře působí často konzistentně a s odstupem času se drží původní verze. Lidé, kteří se spontánně opraví a sami připustí, že si nemohou vzpomenout na veškeré detaily příběhu, budou s větší pravděpodobností hovořit pravdu (DePaulo, Lindsay et al., 2003).

2.2.2 Paraverbální složka

Paraverbální složka je neméně důležitou součástí komunikace. Hlas je nositelem věcného obsahu zprávy, ale i zdrojem informací o našem psychickém rozpoložení. Paraverbální prvky komunikace zahrnují hlasitost, intonaci, rychlost, plynulost řeči a použití parazitických slov. Lháři většinou zvýšenou pozornost těmto projevům nevěnují, protože

jsou jen obtížně kontrolovatelné (Mynaříková, 2015). Přitom právě hlas může poukazovat na rozrušení (Ekman, 2014).

Výzkum (DePaulo, Lindsay et al., 2003), který sledoval vodítka k odhalení lži, poukázal na vyšší tón hlasu u lhajících osob. Zvuk hlasu odráží prožívané emoce. Pocity strachu nebo hněvu vedou ke zvýšení tónu hlasu. Přítomnost těchto emocí může souviset s lhaním. Problém spočívá v tom, že zdrojem emocí nemusí být zrovna produkce lži. Lháři jsou emocionálně rozrušeni stejně jako nevinní lidé, kteří se obávají toho, že jim nebude uvěřeno (Ekman, 2014).

Ekman (2014) považuje za nejběžnější příznak lhaní v této rovině pauzy, které mohou být příliš dlouhé, ale i krátké. Příležitostně se objevuje časté užití slov bez významu, neúplných slov a opakování slov. Takové chyby vyplývají spíše z nedostatečné přípravy lži. Na druhou stranu i dobře připravený lhář se může dopouštět chyb v důsledku velkých obav z odhalení.

V obecném povědomí panuje představa, že lhář koktá, je nejistý a jeho projev není plynulý. To nemusí platit v případě, že je lež velmi důkladně promyšlena. V takovém případě bude znít projev spíše jasně a srozumitelně. Příprava pomáhá vyhnout se chybám, ale zároveň může vést ke zpomalování a zdržování výpovědi (Nasher, 2011). Určitá rozvážnost projevující se pomalejší mluvou a delším přemýšlením může být příznakem lži (Landström, Granhag & Hartwig, 2005). Lhářův projev bude pomalejší v případě kognitivního zatížení. Znatelné zrychlení řeči může svědčit o připravenosti lži. Samotné zrychlení ani zpomalení řeči o ničem nevypovídá. Indikátorem lži se však může stát při náhlé změně v jinak konzistentním projevu (Craig, 2014).

Výsledky rozsáhlé studie (DePaulo, Lindsay et al., 2003) potvrzují, že kognitivní náročnost lhaní vede k větší váhavosti a v důsledku toho k delším latencím v řeči, vyskytuje se více pauz a přeráznutí. U lhářů je přítomno vyšší nabuzení (*arousal*), které způsobuje vyšší tón hlasu a výskyt častějších chyb v řeči, jako například zakoktání a použití parazitických slov. Lháři mohou prožívat úzkost, která vede ke snaze distancovat se od sdělení v podobě čtenějšího užití nepřímých vyjádření.

2.2.3 Neverbální složka

Tělesné projevy mohou sloužit jako dobrý indikátor lži. Oproti verbálnímu projevu nevyvíjejí lháři takové úsilí k tomu, aby kontrolovali své tělesné pohyby. Avšak ani tuto

složku komunikace nelze považovat za rozhodující. Pro lháře není obtížné sledovat a ovládat neverbální projevy. I přesto však může dojít k odhalení lži v důsledku chybných úkonů těla, kterých se lháři dopouštějí (Ekman, 2014).

V antropologickém slovníku lidských gest uvádí Desmond Morris (1999; in Vybíral, 2015) několik gest, která souvisejí s klamáním. Tato gesta pomáhají aktérovi zvládnout náročnou situaci, ve které se ocitá, a zkušenému pozorovateli mohou sloužit jako signál k odhalení lži. Sáhnutí si na nos je jedním z těchto gest. Možným důvodem pro tento úkon je bezděčná tendence zakrýt si ústa, z nichž se lež ozývá. Po uvědomění si, že takové gesto by bylo přece jen příliš nápadné, směřuje pohyb dále k nosu. Podobně jako mnutí oka, kterým se snažíme vyhnout vizuálnímu kontaktu, je dotyk nosu obecně považován za projev vnitřního rozrušení (Vybíral, 2015). I přes veškerou snahu zamaskovat projevy nervozity se mohou objevit tyto tendence zakrýt si ústa, ať už rukou či předměty. Pevně semknuté rty mohou odrážet nevědomé gesto, které symbolizuje snahu zabránit prozrazení pravdy (Craig, 2014).

Oči, považovány za okno do duše, bývají velmi cenným zdrojem informací. Většinou jsou to právě oči, čeho si lidé všimnou ze všeho nejdříve. Při snaze odhalit lež je udržování očního kontaktu většinou hodnoceno jako významný faktor. To je všeobecně známý a rozšířený mýtus. Pravdou je, že udržování očního kontaktu je do jisté míry vůlí ovladatelné. Lháři se snaží kontrolovat míru očního kontaktu někdy do té míry, že záměrně navazují intenzivnější oční kontakt, aby působili věrohodněji. Podstatné je sledovat v průběhu hovoru odchylky od běžného očního kontaktu. Změna může odkazovat na citlivé místo. Podobným příznakem lži může být změna intervalu mrkání (Craig, 2014). Průměrná frekvence mrkání během hovoru činí 26 mrknutí za minutu. Stres může tuto frekvenci zvyšovat (Bentivoglio et al., 1997). Závisí však na kontextu situace, změna frekvence může mít i jiné příčiny než lež (Craig, 2014).

Při odhalování lži se lze zaměřit i na pohyby očí. Grinder a Bandler (1979; in Craig, 2014) z Kalifornské univerzity vytvořili metodu neurolingvistického programování. Princip metody spočívá ve skutečnosti, že pohled očí se přesouvá v závislosti na kognitivních procesech. Pokud se jedinec snaží vybavit si z paměti skutečnou událost, pohyb očí bude pravděpodobně směřovat vzhůru směrem doprava. Jestliže pohled směřuje doleva, snaží se v tu chvíli zapojit fantazii a možná i vymyslet lež. V současnosti je tato hypotéza považována za mýtus. V řadě výzkumů nebyly nalezeny žádné přesvědčivé důkazy o vztahu mezi specifickými pohyby očí a produkcí lží (Mann et al., 2012; Wiseman et al., 2012).

Ekman (2014) popisuje tři typy gest, na které je výhodné se během odhalování lži zaměřit. Znaky (emblémy) jsou nositeli konkrétního významu, který je znám všem členům dané kultury. Lze je použít místo slov a téměř vždy je jejich užití vědomé. Podobně jako ve verbální rovině dochází k přeroknutí, může v tomto případě docházet k chybným úkonům. Náznak lživého chování může spočívat v neúmyslné prezentaci části znaku, například pokrčení pouze jednoho ramene. Většina znaků je předváděna v prostoru přímo před sebou, mezi pasem a krkem. Pozice usvědčujícího znaku bude pravděpodobně mimo tento obvyklý prostor (Ekman, 2014).

Další skupinou gest, která mohou poskytnout významné informace, jsou ilustrátory. Neposkytují žádnou konkrétní informaci, ale slouží k ilustrování a doprovázení řeči. Pomáhají najít správné slovo a vysvětlit obtížně sdělitelné myšlenky. Ilustrátory člověk používá více, když je rozzuřený, vystrašený, vyvedený z míry, nadšený, a především když je velmi zaujatý hovorem. Během lhaní počet ilustrátorů spíše klesá. Důvodem je nižší emocionální angažovanost v hovoru (Ekman, 2014). Kognitivní náročnost lhaní vede k větší opatrnosti a váhání nad tím, co má lhář v danou chvíli říct. Počet ilustrátorů může být tedy nižší, než je u dané osoby obvyklé (DePaulo, Lindsay et al., 2003).

Manipulátory jsou poslední skupinou gest, na které Paul Ekman (2014) upozorňuje. Jedná se o pohyby, při kterých jedna část těla, většinou ruka, upravuje, škrábe, tře či jiným způsobem manipuluje s druhou částí těla, případně s nějakým objektem. Konkrétním příkladem je podupávání nohou nebo hraní si s vlasy. K takovým pohybům se lidé často uchylují během rozrušení. Vyšší frekvence manipulátorů bývá mnohdy nesprávně vnímána jako příznak lhaní, aniž by byla situace posuzována v kontextu. Manipulátory jsou projevem nepohodlí, ale pravděpodobně jen ve formálnějších situacích a při kontaktu s cizí osobou. Na druhou stranu je jejich výskyt běžný i během uvolněné konverzace s přáteli. Díky této mnohoznačnosti manipulátory jednoznačně nejsou spolehlivými indikátory, ačkoliv si to mnozí myslí. Zkušený lhář se navíc bude velmi důsledně snažit potlačit právě tento typ gest (Ekman, 2014).

Existuje ještě jedna skupina gest, a tou jsou regulátory. Slouží k usměrňování řeči a upravování vztahu mluvčího a posluchače. Mohou nabývat podoby gest, která konverzaci ukončují, pomáhají přihlásit se o slovo nebo pobídnout druhého k poskytnutí informace. Tato skupina gest má pro úspěšnou detekci lži jen malý význam (Mynaříková, 2015).

Lhaní ostřílených lhářů je v mnoha aspektech odlišné od lhaní méně zkušených jedinců. Jaro Krivohlavý (1995) uvádí typické neverbální znaky lhaní pro skupinu naivních a otrlých lhářů. Naivní lháři se spíše natáčejí k adresátovi bokem, vyhýbají se očnímu kontaktu a pohyby rukou jsou nekoordinované. Oproti tomu otrlý lhář se častěji natáčí k adresátovi čelem, nepřetržitě udržuje oční kontakt a pohyby rukou jsou daleko více koordinované. Zkušení lháři se velmi snaží přesvědčit své publikum a ovládat své chování. Jejich chování je tak méně spontánní než u pravdomluvných jedinců, a to může vést k určitým nesrovnalostem mezi verbální a neverbální složkou komunikace (DePaulo, Lindsay et al., 2003).

Lhaní bývá v řadě situací spojeno se stresem. Stresová reakce aktivuje sympatikus a tělo se připravuje k boji nebo útěku. V důsledku toho mohou lháři vykazovat frekventovanější pohyby určitých částí těla. Naopak zkušený lhář je schopen všimnout si pohybů vlastního těla a může je tak kontrolovat. To vede paradoxně ke snížení frekvence pohybů. Během hovoru lze pozorovat mimovolní pohyby plynoucí z tenze, jako třeba chvění nohou či poklepávání prsty. V okamžiku uvědomění si těchto pohybů se je lhář pokouší zamaskovat, například tím, že zkříží nohy nebo schová ruce pod stůl (Craig, 2014).

2.2.4 Výrazy tváře a mikrovýrazy

Tvář je nejdůležitějším plátnem emocí, a proto si zaslouženě získává nejvíce pozornosti posluchačů. Bohužel i tvář dokáže poměrně dobře klamat. Mimické svaly jsou do jisté míry vůlí ovladatelné. Lze předstírat emoce, které zrovna neprožíváme, nebo zamaskovat skutečnou emoci potlačením nebo překrytím jinou falešnou emoci (Ekman, 2014; Mynaříková, 2015).

Předstírané výrazy jsou výsledkem úmyslného ovládnutí tváře a v řadě situací slouží jako nástroj lži. Existují však stopy umožňující je odlišit od upřímného výrazu. Falešný výraz bývá asymetrický, to znamená, že na jedné straně tváře jsou pohyby intenzivnější než na druhé. Dalším důkazem je načasování výrazu. Záleží na tom, jak dlouho trvá, než se výraz objeví, a jaká je doba, než vymizí. Příliš dlouhé trvání výrazu svědčí spíše o jeho neupřímnosti. Projevy ryzích emocí ve tváři trvají obvykle několik málo sekund. Posledním zdrojem informací je přesnost umístění výrazu ve vztahu k obsahu řeči, hlasu a pohybům těla. Upřímný výraz by měl být synchronizován se všemi složkami komunikace. Pokud tomu tak není, může se jednat o předstíranou emoci (Ekman, 2014).

Mikrovýrazy jsou projevem skutečně prožívaných emocí. Trvají méně než čtvrtinu sekundy, a proto je tak obtížné je zaregistrovat. Existenci mikrovýrazů objevil Ekman (2015) při jednom z jeho prvních výzkumů zabývajících se příznaky lži. Společně s kolegy analyzoval audiovizuální záznam rozhovoru s psychiatrickou pacientkou Mary. Ta trpěla depresemi a v minulosti se opakovaně pokoušela spáchat sebevraždu. Během hospitalizace se její stav zdánlivě zlepšil, a tak požádala lékaře o týdenní propustku domů. Na záznamu vypadala Mary skutečně velmi optimisticky a vesele. Nicméně při zpomaleném promítání se na nepatrnou chvíli v její tváři objevil výraz intenzivního strachu ve chvíli, kdy odpovídala na otázku ohledně jejích plánů do budoucna. Mary později přiznala, že lékaři lhala a měla v plánu získat propustku pro to, aby spáchala sebevraždu (Ekman, 2015).

Ačkoliv mikrovýrazy trvají jen velmi krátkou chvíli, jsou zdrojem hodnotných informací o skutečně prožívaných emocích. Na tváři se neobjevují tak často jako potlačované výrazy, které trvají déle než mikrovýrazy. Jakmile si člověk uvědomí svůj výraz ve tváři, který vychází z jeho aktuálně prožívaných emocí, snaží se ho potlačit. Výraz přeruší nebo se jej snaží rychle překrýt falešným výrazem. Nejčastějším prostředkem pro maskování je úsměv. V případě, že je výraz v souladu s dalšími verbálními a neverbálními projevy dané osoby, nejedná se pravděpodobně o příznak lži. Svůj význam pro detekci získává až v okamžiku rozporu mezi jednotlivými složkami komunikace (Ekman, 2014).

Dle Ekmana (2015) jsou mikrovýrazy nejdůležitějším příznakem lži. Většina pozorovatelů si jich však nevšimne, protože se snaží soustředit na slova, tón hlasu a gesta protějšku. Zároveň se daný pozorovatel v mysli zabývá obsahem svého budoucího sdělení. Při takto náročném úkolu je pochopitelné, že mikrovýrazy snadno uniknou naší pozornosti. Citlivým vnímáním neverbálních gest můžeme často zlepšit naši schopnost odhalovat lež. Je však nutné je posuzovat společně s dalšími složkami komunikace, pozorně sledovat změny v průběhu výpovědi a usilovat o objasnění možných příčin. Změna sama o sobě automaticky nesignalizuje lež, pouze poukazuje na něco, co je pro vypovídajícího významné (Čírtková, 2009).

2.2.5 Fyziologické indikátory

Lhaní může být spojeno s emocionálním rozrušením a vyvolávat tak i určité pozorovatelné tělesné změny. Za tyto změny je odpovědný autonomní nervový systém (ANS), který je odpovědný za změny ve způsobu dýchání, frekvenci polykání a intenzitě pocení (Ekman, 2014). Celkové vzrušení (*arousal*), které je přítomno u lhářů, způsobuje

větší dilataci zornic (DePaulo, Lindsay et al., 2003). Důsledky nervozity lze zpozorovat i na pokožce. Typickým příkladem je její zčervenání, především v oblasti tváře, uší a krku (Glassová, 2014). Aktivita ANS je jen obtížně kontrolovatelná, proto mohou být tyto změny spolehlivými příznaky lhaní (Ekman, 2014). Jedná se o projevy stresu, ten ale na druhou stranu nemusí nutně být důsledkem lhaní. Člověk může prožívat stres i z řady jiných důvodů (Nasher, 2011). Navíc zkušený lhář ví, jak využít tělesné projevy v jeho prospěch. Může se pokoušet rychleji dýchat a navodit tak falešný dojem prožívání negativní emoce (Ekman, 2014).

2.3 Spolehlivé indikátory

V klasickém příběhu o Pinocchiovi bylo díky jeho rostoucímu nosu velmi jednoduché rozpoznat, kdy Pinocchio lže. Ve skutečném životě to tak bohužel nefunguje. Žádný z výše uvedených příznaků lhaní neplatí univerzálně. Dosavadní metaanalýzy došly k závěru, že neexistují žádná verbální ani neverbální vodítka, která by jednoznačně odkazovala na lež. Z toho důvodu představuje detekce lži velmi komplikovaný problém (Vrij, Granhag & Porter, 2010). Při celém procesu detekce lži záleží vždy na kontextu situace, na obratnosti lháře, a především pak na schopnostech pozorovatele. Samotný úspěch závisí na vnímavosti, pozornosti a citlivosti příjemce sdělení (Čírtková, 2009). Schopnost odhalit podvod lze zlepšit získáním náhledu na své vlastní chování při lži (Vrij, Edward & Bull, 2001).

Při posuzování pravdomluvnosti hrozí, že se dopustíme již dříve zmíněného Othellova omylu (chybná interpretace projevů) a nedáme si pozor na tzv. Brokawovo riziko. Projev, který by mohl signalizovat lež, může být pouze běžnou součástí chování daného člověka. Správná interpretace projevů vyžaduje, abychom se nejdříve seznámili s obvyklými reakcemi člověka a příznaky lži posuzovali s ohledem na individuální charakteristiky jedince (Ekman, 2014).

Znalost základní linie chování jedince (tzv. *baseline*) je nezbytnou součástí při posuzování lživého chování. Během lhaní může jedinec pociťovat strach, stres, pocity viny, ale i radost. Tělo na tyto pocity reaguje odpovídajícím způsobem a dochází tak ke změnám přirozeného chování jedince. Pro odhalení lži je tedy nezbytně nutné, abychom nejdříve znali standard chování, tedy projevy jedince mluvícího pravdu (Nasher, 2011). Odchylka od typického chování daného člověka je v současné době považována za nejvýznamnější indikátor lži (Mann, Vrij & Bull, 2002).

Náhlá změna chování nemusí nutně vypovídat o lži. Je důležité zvážit i jiné příčiny, které mohly vést k pozorované změně v chování. Nezávisle na tématu hovoru se do chování mohou promítat aktuální fyziologické potřeby, vliv únavy a další faktory, které zapříčiní odchýlení se od standardního chování jedince (Nasher, 2011). Klíčovým elementem pro detekci lži je nejen zpozorování změn, ale i jejich vyhodnocení s ohledem na kontext situace (Glassová, 2014).

Jednotlivé verbální a nonverbální indikátory lži jsou samy o sobě jen málo vypovídající. Významné je zaměřit pozornost na komplexní vzorce projevu. Ludmila Čírtková (2009) uvádí nejčastěji doporučovaná neverbální kritéria lži. Jednou z nejspolehlivějších indicií je tzv. strukturální zlom v chování. Jedná se o pozorovatelnou změnu ve standardu chování. Jen málokdy je celá výpověď lživá. Střídají se pravdivé a lživé sekvence, které se mezi sebou liší vnějšími projevy vypovídajícího. Nejlépe se strukturální zlom projeví v monologové části rozhovoru. Nekonzistentnost projevu vycházející právě ze střídání pravdy a lži ukazuje, že některá pasáž je pro vypovídajícího kritičtější a emocionálně nabitější než jiná. Lež je jednou z možných příčin.

Emocionální doprovod je dalším významným indikátorem pro detekování lži. Míni se tím vnější výraz emocí v průběhu výpovědi. Ten by měl korespondovat s popisovanou událostí. Líčení silně citově nabitých zážitků zpravidla vyvolává nejrůznější emoce, které se pravděpodobně projeví. Absence přirozeného citového pohnutí nebo přílišné přehrávání emocí může svědčit o stylizované, nepřímé výpovědi. I toto kritérium zasluhuje obezřetné zvážení. Pokud byl pro danou osobu zážitek extrémní, může dojít k tzv. fenoménu izolace. Psychika jedince se oprostí od vzpomínek na tuto krutou událost a jedinec tak může působit apaticky, chladně a citově lhostejně (Čírtková, 2009).

2.4 Úspěšnost detekce

Ačkoliv je lež všude kolem nás, schopnost rozpoznat ji není bohužel příliš vysoká. Jako bychom stále doufali v to, že dobro zvítězí nad zlem a nepoctivec si vyslouží zadostiučinění (Nasher, 2011). Výsledky rozsáhlé metaanalýzy 260 studií naznačují, že přesnost detekce pravdy a lži se pohybuje mírně nad hranicí náhody. Průměrná přesnost detekce lži je 47 % a průměrná přesnost detekce pravdy je 61 % (Bond & DePaulo, 2006). Vyšší úspěšnost při odhalování pravdy souvisí s tzv. *truth bias* tendencí. Lidé jsou v každodenním životě častěji vystaveni pravdě než lži. V důsledku toho hodnotí informace spíše jako pravdivé a je možné, že mnohé lži jim tak unikají (Vrij & Baxter, 1999).

Existuje několik důvodů, proč jsou lidé tak málo zdatní v rozpoznávání lži. Ekman (2014) poukazuje na to, že z evolučního hlediska nejsme dostatečně vybaveni specifickou schopností detekovat lež a úspěšně lhát. Život závisel na spolupráci s ostatními a daň za odhalení lži by byla příliš vysoká. Další důvod, proč je tolik obtížné odhalit lež, vyplývá z výchovy. Rodiče nás nenaučili odhalit lež, naopak jsme se v průběhu výchovy učili věřit jejich drobným lžím. Nakonec dle Ekmana (2014) máme sklon spíše ostatním důvěřovat, než je při každé příležitosti podezřívát. Neustálé pochybnosti mohou být velmi vyčerpávající. Často lež nerozpoznáme, protože možná pravdu znát ani nechceme. Dochází k tzv. pštosímu efektu. Náznaky lži přehlízíme, protože lež je příjemnější než skutečnost (Vrij, 2008; in Mynaříková, 2015). Do přesnosti detekce vstupuje i vnímaná odbornost či inteligence druhého. Pokud nám někdo sděluje informace, kterým nerozumíme, mnohdy raději souhlasíme. Cítíme se nedostateční v porovnání s danou osobou a kvůli tomu po pravdě ani nepátráme (DePaulo, Wetzel, Sternglanz & Wilson, 2003).

Neschopnost odhalit lež může souviset i s nadměrnou sebejistotou. To platí především v blízkých vztazích. Jde o přesvědčení, že osoby z našeho nejbližšího okolí důvěrně známe a náznaky lži bychom okamžitě rozpoznali (Craig, 2014). Daný předpoklad však platit nemusí, neboť blízcí lidé mohou disponovat vytvořenou strategií, jak druhého oklamat (Nasher, 2011). Neexistují typická gesta lhaní. Navzdory tomu mnoho lidí není schopno rozpoznat lež právě z důvodu spoléhání na určité projevy, které dle nich signalizují lež (Vrij, Edward & Bull, 2001). Vliv na přesnost detekce lži má i míra motivace. U velmi motivovaných pozorovatelů se může projevit tunelové vidění, tj. tendence soustředit se na stereotypní vodítka. Tím se výrazně sníží přesnost detekce lži (Porter, McCabe, Woodworth & Peace, 2007).

Přínos pomocných vodítek k odhalení lži je sporný, zvláště pak u obratných lhářů. Takoví jedinci netrpí výčitkami svědomí a lžou s obrovskou lehkostí. Netíží je žádné výčitky svědomí a rozrušení na nich není patrné. Jsou schopni kontrolovat a ovládat své projevy, proto je rozpoznání jejich lži obtížnější. I zdatní lháři mají však své slabé místo, nezřídka je prozradí pocit radosti až pýchy, který se promítne do výrazu tváře (Čírtková, 2009).

3 EMOČNÍ INTELIIGENCE

Pro lepší porozumění emoční inteligenci je nutné nejdříve definovat jednotlivé pojmy emoce a inteligence. Hartl a Hartlová (2010) v psychologickém slovníku definují emoce jako „*subjektivní zážitky libosti a nelibosti, provázené fyziologickými změnami (změna srdečního tepu, změna rychlosti dýchání), motorickými projevy (mimika, gestikulace), stavy menší či větší pohotovosti a zaměřenosti (láska, strach, nenávisť)*“ (str. 126). Emoce se skládají ze tří vzájemně propojených složek – subjektivní emocionální prožitky, vnější expresivní chování a fyziologické koreláty (Plháková, 2004).

Inteligence je „*schopnost chápat, zobecňovat, usuzovat, používat symboly, učit se ze zkušenosti, řešit problémy, hodnotit a orientovat se v nových situacích*“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 224). David Wechsler (1958) vymezuje inteligenci jako „*globální schopnost individua účelně jednat, rozumně myslet a vypořádat se účinně se svým okolím*“ (in Vágnerová, 2004, str. 132). Studium inteligence má za sebou bohatou historii. Odborná veřejnost si postupně začala pokládat otázku, zdali je právě vysoké IQ zárukou prosperity, společenského postavení a štěstí (Goleman, 2011).

Howard Gardner (1993) rozšířil pojetí inteligence a vytvořil teorii mnohočetných inteligencí. Postuluje sedm nezávislých typů inteligence, mezi něž patří: „*slovní inteligence, prostorová inteligence, logicko-matematická inteligence, hudební inteligence, tělesně-pohybová inteligence, intrapersonální a interpersonální inteligence*“ (in Schulze & Roberts, 2007, str. 29).

Edward Lee Thorndike (1920) rozlišoval akademickou, mechanickou a sociální inteligenci, kterou vymezil jako „*schopnost chápat a zvládat muže a ženy, chlapce a dívky a jednat moudře v mezilidských vztazích*“ (str. 228, cit. Schulze & Roberts, 2007, str. 220). Sociální inteligence se do jisté míry překrývá s emoční inteligencí. Podle Austina, Saklofskeho a Egana (2005) však mezi nimi existuje rozdíl. Emoční inteligence zahrnuje intrapersonální i interpersonální faktory, zatímco sociální inteligence pouze ty interpersonální.

V roce 1990 Peter Salovey a John Mayer publikovali formální pojetí emoční inteligence. Vnímali ji jako „*podmnožinu sociální inteligence, která zahrnuje schopnost*

sledovat své vlastní i cizí pocity a emoce, rozlišovat mezi nimi a využívat tyto informace k řízení svého myšlení a jednání“ (str. 189).

Rozvoj zájmu o problematiku emoční inteligence nastal až po roce 1995. Toho roku publikoval Daniel Goleman knihu s názvem *Emoční inteligence*, čímž rozpoutal ohromný zájem vědecké, ale i laické společnosti. Emoční inteligence začala být považována za mnohem důležitější prediktor životní spokojenosti a pracovního úspěchu než klasická inteligence (Molčanová & Baumgartner, 2008).

V chápání emoční inteligence nenastala jasná shoda názorů. Z toho důvodu bylo navrženo několik modelů, které si kladou za cíl vymezit konstrukt emoční inteligence. Modely lze klasifikovat do dvou oddělených skupin – modely schopností a smíšené modely. Mayer a Salovey navrhli roku 1990 model schopností. Emoční inteligenci posuzují jako soubor určitých schopností, které napomáhají zpracovávat emoční informace. Zastánci smíšených modelů tento pohled rozšiřují a emoční inteligenci chápou jako soubor schopností a dalších osobnostních charakteristik. Představiteli smíšených modelů jsou Golemanův model EI z roku 1995 a Bar-Onův model EI z roku 1997 (Schulze & Roberts, 2007).

3.1 Smíšené modely EI

Goleman (2000) chápe emoční inteligenci jako „*schopnost vyznat se sám v sobě i v ostatních, vnitřní motivace a zvládnání vlastních emocí i cizích*“ (str. 305). Jeho pojetí zahrnuje pět základních emočních a sociálních schopností – sebeuvědomění, sebeovládání, motivaci, empatii a společenskou obratnost. Sebeuvědoměním se rozumí schopnost uvědomit si své aktuální prožívání, odhadovat realisticky své možnosti a vystupovat s oprávněnou sebedůvěrou (Goleman, 2000). Sebereflexivní uvědomění je nástrojem pro zkoumání vlastních emocí a krokem k neutrálnímu postoji, který nedovolí, aby rozbouřené emoce bránily v plném soustředění na cíl (Goleman, 2011). Neméně důležitou součástí emoční inteligence je tak i sebeovládání, díky kterému lze směřovat vlastní emoce k dosažení stanovených cílů. Zahrnuje svědomitost a schopnost rychle se vzpamatovat z emočního stresu. Životní úspěchy souvisí i s motivací, která je hnací silou na cestě k preferovanému cíli. Umožňuje zvyšovat nároky na sebe a prokazovat odolnost vůči nezdarům (Goleman, 2000).

Další dvě schopnosti se týkají spíše oblasti mezilidských vztahů. Empatie je schopnost vcítit se do pocitů druhého, dívat se na problém očima toho druhého. Goleman

(2000) hovoří i o snaze mít přátelské vztahy s co nejširším okruhem osob. S tím se pojí i určitá společenská obratnost, díky které lze přesně odhadovat společenské vztahy a situace. Tato obratnost může být i nástrojem k přesvědčování, vyjednávání a vedení lidí.

Bar-Onův smíšený model emoční inteligence operuje s řadou osobnostních charakteristik, které determinují úspěch v pracovním i běžném životě. Reuven Bar-On (1997) definuje emoční inteligenci jako „*celou řadu nekognitivních způsobilostí, kompetencí a dovedností, které ovlivňují připravenost jedince úspěšně se vyrovnávat s nároky a tlakem prostředí*“ (str. 14, cit. Schulze & Roberts, 2007, str. 63). Identifikoval pět dimenzí emoční inteligence, které v sobě zahrnují celkem patnáct subškál. Tento koncept dále přepracoval a vytvořil model emoční a sociální inteligence obsahující jen deset komponent z původního modelu. Mezi tyto klíčové faktory patří sebeúcta, interpersonální vztahy, kontrola impulzů, řešení problémů, emoční sebeuvědomění, flexibilita, testování reality, tolerance vůči stresu, asertivita a empatie (Bar-On, 2006).

3.2 Modely schopností EI

Peter Salovey a John Mayer roku 1990 publikovali systém emoční inteligence, který v sobě zahrnuje tři duševní procesy týkající se emočních informací. Těmito procesy jsou posouzení a vyjadřování emocí, regulace a kontrola emocí a využití emocí adaptivním způsobem. V roce 1997 tento model přepracovali a představili vylepšený koncept emoční inteligence. Model dělí emoční schopnosti do čtyř větví (Schulze & Roberts, 2007).

První z nich se týká vnímání, hodnocení a vyjadřování emocí. Tato větev v sobě zahrnuje schopnost identifikovat emoce vlastní, ale i emoce druhých lidí. Vnímání emocí umožňuje vyjadřovat emoce adekvátním způsobem. Jedinec je zároveň schopen rozlišit mezi čestným a nečestným vyjadřováním emocí (Schulze & Roberts, 2007). Dle Mayera a Saloveye (1997) se jedná o nejdůležitější větev emoční inteligence. Je spojená s vnímáním neverbálního chování. Pro samotné porozumění emocím je zásadní schopnost přesně vnímat emoce v obličeji nebo v hlasu druhých lidí. Schopnost rozpoznat pocity druhých, porozumět jim a adekvátním způsobem na ně reagovat je nepostradatelná v sociálních systémech (Pletzer, 2009).

Druhá větev emoční inteligence popisuje využití emocí pro podporu myšlení. Díky této schopnosti je možné usměrnit pozornost k důležitým informacím. Emoce mohou

posloužit jako pomůcka pro lepší usuzování a jsou významné pro určité druhy kreativity (Mayer & Salovey, 1997).

V třetí větvi je obsaženo porozumění emocím a uvažování o nich. Emoce jsou nositeli určitého sdělení. Hněv naznačuje touhu někoho napadnout, strach se pojí s tendencí uniknout. Identifikace, následné pochopení významu emocí a uvažování o tomto významu jsou klíčovými dovednostmi této větve emoční inteligence (Mayer & Salovey, 1997). Jedná se o schopnost porozumět i složitým pocitům, jako je kombinace lásky a nenávisti či schopnost rozpoznat pravděpodobný přechod mezi emocemi (Schulze & Roberts, 2007).

Poslední čtvrtá větev emoční inteligence se týká regulace emocí. Tato schopnost pomáhá odhalit užitnou hodnotu emoce a dle ní se uvážlivě emoci poddat nebo od ní získat odstup. Mimo to je daná větev zaměřena i na zvládnání emocí ostatních lidí, ve smyslu podpory pozitivních emocí a zmírňování těch negativních (Schulze & Roberts, 2007). Regulace emocí je důležitým faktorem pro zvládnání stresu. Díky tomu dochází k omezení škodlivého dopadu stresu na zdraví (Stough, Parker & Saklofske, 2009). Dovednost vypořádat se s náročnou situací dříve, než začne být obtížně zvladatelná, pomáhá efektivně snížit intenzitu stresu (Bradberry & Graves, 2006).

4 TEMNÁ TRIÁDA

Temná triáda je označení pro výskyt negativních lidských vlastností. Konkrétně se jedná o kombinaci tří rysů osobnosti – machiavellismu, subklinické psychopatie a subklinického narcismu. Autoři tohoto konceptu Delroy Paulhus a Kevin Williams (2002) popisují kombinaci těchto dimenzí osobnosti jako „*sociálně zlovolný charakter s tendencí k sebeprosazování, emočnímu chladu, neupřímnosti a k agresivitě*“ (str. 557).

Po roce 2002 začal prudce narůstat zájem o koncepci temné triády jako reakce na postoj pozitivní a humanistické psychologie, které ignorovaly temnější stránky člověka (Pechová & Dostál, 2018). Jednotlivé složky temné triády se i přes rozmanitost projevů vzájemně překrývají (Paulhus & Williams, 2002). Jiní autoři (Kajonius, Persson, Rosenberg & Garcia, 2016) naopak navrhuji hovořit spíše o temné dvojici, neboť narcismus podle některých statistických analýz stojí zcela stranou.

Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers a Sejourne (2009) naopak usilují o rozšíření klasické temné triády o čtvrtý rys a označení celého konceptu jako temná čtveřice (*Dark Tetrad*). Tímto navrhovaným rysem je každodenní sadismus, který lze definovat jako sklon k fyzickému násilí, slovní agresi a nadměrnému sledování násilí v televizi, filmu či hře (Koukolík, 2020). Každodenní sadismus koreluje s rysy temné triády (Chabrol et al., 2009).

4.1 Subklinická psychopatie

Slovo psychopatie doslova znamená „duševní choroba“ (z řečtiny *psyché* – mysl a *pathos* – choroba). Přesné vymezení tohoto termínu navíc komplikuje mediální zvyk používat jej ve smyslu „šílenství“ (Hare, 2015). Dle psychologického slovníku je výraz psychopat zastaralé označení pro osobu trpící antisociální poruchou osobnosti (Hartl & Hartlová, 2010).

Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) zařazuje tuto diagnózu do kategorie F60.2 pod označením disociální porucha osobnosti. Pro stanovení diagnózy musí být splněna obecná kritéria pro poruchu osobnosti a splněny nejméně tři z následujících příznaků:

1. chladný nezájem o cítění druhých;

2. hrubý a trvalý postoj nezodpovědnosti a bezohlednosti vůči společenským normám, pravidlům a závazkům;
3. neschopnost udržet trvalé vztahy při nedotčené schopnosti takové vztahy bez obtíží vytvářet;
4. velmi nízká tolerance k frustraci a nízký práh pro uvolnění agrese včetně násilí;
5. neschopnost zakoušet vinu a poučit se ze zkušenosti, zvláště z trestu;
6. výrazná tendence ke svádění viny na jiné nebo k uvádění racionálního vysvětlení pro chování, které jedince přivádí do konfliktu se společností (Praško, 2009).

Klinicky plně vyvinutá psychopatie obvykle vede k fatálním důsledkům. Jedinci s touto diagnózou končí ve vězení nebo na psychiatrickém oddělení vězeňské nemocnice (Koukolík, 2018). Oproti tomu subklinická psychopatie je definována spíše jako množina určitých osobnostních rysů (Hare, 2015). Tzv. sociálně úspěšní psychopati končí ve vězení velmi vzácně navzdory sociálním, finančním a morálním škodám, které napáchají (Koukolík, 2018).

První detailní popis psychopatie podává Hervey Cleckley (1941; in Hare, 2015) ve své knize *Maska přičetnosti*. Psychopatické osobnosti popisuje jako bystré, chytré, mimořádně okouzující a v interakci s druhými společensky obratné. Maska přičetnosti je trefný název pro schopnost psychopatů budit zdání normality, ačkoliv za touto škraboškou skrývají vnitřní chaos a neschopnost prožívat skutečné emoce (Honzák, 2018). Přesně to vystihl Robert D. Hare (2015) slovy: „*Psychopati jsou sociální predátoři, kteří si pomocí svého šarmu a manipulace s jinými bezohledně razí cestu životem a zanechávají za sebou širokou brázdou plnou zlomených srdcí, zmařených očekávání a prázdných peněženek*“ (str. 8).

Robert D. Hare (2015) vytvořil model, který je tvořen čtyřmi základními faktory psychopatie. První z nich se zaměřuje na interpersonální znaky. Zahrnuje charakteristiky jako jsou výmluvnost, povrchní půvab, velikášství, sebestřednost, patologická lhavost a manipulativní chování. Druhý faktor odkrývá afektivní stránku osobnosti a upozorňuje na výraznou emoční prázdnotu. Typická je absence pocitu viny a výčitek svědomí, bezcitnost, nedostatek empatie, mělké emoce a neschopnost převzít odpovědnost za své činy. Třetí faktor popisuje životní styl psychopatické osobnosti. V popředí je impulzivita, nezodpovědnost, potřeba vzrušení (náchylnost k nudě), dále parazitický životní styl a absence realistických dlouhodobých cílů. Poslední faktor odkazuje na antisociální projevy

chování. Obsahuje kategorie jako jsou špatná kontrola vlastního chování, problémy s chováním v raném věku, juvenilní delikvence, zrušení podmíněného propuštění, kriminální všestrannost (Koukolík, 2018; Hare, 2015; Zwets, Hornsveld, Neumann, Muris & van Marle, 2015). Tyto vyjmenované faktory pozitivně korelují s narcismem, impulzivitou, agresivitou a machiavellismem (Honzák, 2018).

Robert D. Hare patří mezi odborníky, kteří psychopatii vidí pouze negativně ve smyslu antisociálního životního stylu. Naopak Kevin Dutton poukazuje i na sociální užitečnost psychopatů (Honzák, 2018). Jako metaforu nabízí model mixážního pultu obsahující jednotlivé vlastnosti, které jsou nastaveny v různé intenzitě. Díky tomu mohou existovat i dobří psychopati, kteří jsou nebojácní, soustředění a odolní. Takto vybaveni mohou své jedinečné schopnosti uplatnit ve prospěch společnosti (Dutton, 2019). Patton, Smith a Lilienfeld (2018) ve své studii prokázali, že některé psychopatické rysy, zejména nebojácnost, smělost a ochota riskovat, významně souvisí s každodenním hrdinstvím a altruismem.

Absence strachu vede mnohdy k překračování hranic, ale může posloužit i k podání bezchybného výkonu v povoláních, která vyžadují odvahu a emoční odstup, konkrétně jde o záchranáře, neurochirurgy, astronauty či piloty. Kevin Dutton (2019) zastává názor, že existuje velmi tenká hranice mezi chladnokrevně operujícím neurochirurgem a sériovým zabijákem, který vraždí pro vzrušení a potěšení. Přestože se každý chová jinak, shodují se v tom, že nepocítují žádný strach.

4.2 Machiavellismus

Machiavellismus je termín označující chování člověka, který se snaží stupňovat svoji moc prostřednictvím manipulací s druhými lidmi. Název je odvozen od renesančního politika Niccola Machiavelliho (Hart & Hartlová, 2010). Machiavelli ve svém díle *Vladař* popisuje vlastnosti ideálního panovníka. Vladař nemusí mít kladné vlastnosti, ale měl by být schopen vzbudit zdání, že jimi disponuje. Nebrání se ani použití lsti k dosažení svých cílů. Úspěšná lest pak podle autora spočívá ve schopnosti číst v lidech jako v otevřené knize a v naivitě lidí, kteří uvěří tomu, co chtějí slyšet (Machiavelli, 1997).

Richard Christie v roce 1970 vymezil machiavellismus jako osobnostní vlastnost. Nositelé dané vlastnosti se vyznačují chladným pohledem na svět a nedostatkem emocionality. Typické je pro ně sprádaní dlouhodobých strategických plánů pro dosažení

vytyčeného cíle. Promyšlená strategie vyžaduje určitou kontrolu chování a schopnost ovládat své impulzy. V jejich plánu je nic nezastaví, jsou sebestřední a netrpí pocity viny ani výčitkami svědomí (Rauthmann & Will, 2011). Potvrzuje se záporná korelace mezi machiavellismem a mírou empatie spolu s rozlišováním emocí. Machiavellisté jsou cyničtí, povznesení, manipulující, lžou, lichotí, podvádějí a domnívají se, že se jich morální pravidla netýkají. Cynické postoje a sobecké chování jsou poháněny vidinou zisku, a to vždy na úkor druhého (Koukolík, 2018).

4.3 Subklinický narcismus

Termín narcismus je odvozen od řecké báje, která pojednává o mladém muži jménem Narkissos. Ten byl neobyčejně krásný, ale také plachý. O jeho lásku usilovala nymfa Echo, kterou on však odmítl. Za to byl potrestán bohyní Afroditou tím, že se zamiloval do svého vlastního obrazu. Narkissos se neustále díval na odraz své tváře ve studánce. Tak dlouho se nad ní skláněl, až spadl a utopil se. Jeho tělo se poté proměnilo ve žlutou květinu, která nese název narcis (Zamarovský, 2013).

Na konci devatenáctého století britský sexuolog Havelock Ellis použil jako první termín narcismus (*narcissistic-like*), a to především ve spojení s excesivní masturbací a autoerotismem. Jeho koncepci podrobněji popsal německý psychiatr Paul Nacke. Na jejich práci navázal Sigmund Freud, který narcismus charakterizoval jako zaměření libida na vlastní osobu. V následujících letech se stal pojem narcismus předmětem bádání mnohých psychodynamicky orientovaných odborníků (Pechová & Dostál, 2018). V roce 1980 byla narcistická porucha osobnosti zařazena do oficiální klasifikace DSM 3 (Houbová, Praško, Preiss & Herman, 2005).

Důležité je rozlišovat mezi narcistickou poruchou osobnosti a narcismem jako rysem osobnosti, jinými slovy mezi jeho klinickou a subklinickou formou (Pechová & Dostál, 2013). Narcistická porucha osobnosti spadá dle MKN-10 do kategorie F60.8 Jiné specifické poruchy osobnosti. Narcistická porucha osobnosti musí splňovat obecná kritéria pro poruchu osobnosti a vykazovat nejméně pět znaků z následujících příznaků:

1. velikášská představa o vlastní důležitosti (např. přeceňuje dosažené úspěchy a svoje vlohy, očekává, že bude považován za lepšího, než jsou ostatní, aniž by tomu odpovídaly výsledky jeho činnosti);

2. zaujetí fantaziemi o absolutním úspěchu, moci, vlastní skvělosti, kráse nebo ideální lásce;
3. víra, že je „zvláštní“ a jedinečný, a že může být pochopen a být ve spojení opět pouze se zvláštními nebo vysoce postavenými lidmi nebo institucemi;
4. potřeba nekonečného obdivu;
5. představa o zvláštní privilegovanosti, neoprávněné očekávání zvláště slibného způsobu léčby nebo automatického splnění jeho přání a očekávání;
6. využívání interpersonálních vztahů ve svůj prospěch tak, že využívá výsledků jiných osob k dosažení vlastních cílů;
7. absence empatie, váhavost a neochota rozpoznat nebo se vžít do pocitů nebo potřeb jiných lidí;
8. často závidí jiným nebo věří, že jiní závidí jemu;
9. arogantní, zpupné chování nebo přístupy (Praško, 2009).

Subklinický narcismus je méně extrémní formou jeho klinické podoby. Osoby, které nesplňují kritéria pro narcistickou poruchu osobnosti, lze označovat jako jedince s narcistickými rysy osobnosti (Sélešová, Bob, Kukla & Ptáček, 2013).

Morf a Rhodewalt (2001) rozdělují subklinický narcismus do dvou kategorií: grandiózní (velikášský) a vulnerabilní (zranitelný). Velikášští narcisté jsou sebestřední, arogantní a snaží se v jakékoliv situaci zaujmout dominantní postavení (Koukolík, 2018). Usilují o to, stát se vůdci nějaké skupiny či řídit velkou firmu (Baron-Cohen, 2014). Oproti tomu druhá skupina, tedy zranitelní narcisté, je spíše introvertovaná, nedůvěřivá a velmi citlivá na kritiku (Koukolík, 2018). I přesto, že působí sociálně odtažitě až stydlivě, mají pocit, že disponují právem na výhradní pozornost od druhých (Baron-Cohen, 2014).

V důsledku absence empatie jsou narcističtí jedinci výrazně zaměřeni na sebe sama. Ačkoliv jejich slova mohou být urážlivá, mají mnohem menší tendence ke krutému chování. Obtěžující může být jejich vychloubačnost či neustálé monology bez věnování prostoru pro oboustrannou komunikaci. Chybí jim jakákoliv pokora či skromnost, v popředí je jejich postoj, že jsou daleko lepší než ostatní (Baron-Cohen, 2014).

5 SCHOPNOST LHÁT A DETEKOVAT LEŽ V SOUVISLOSTI S EMOČNÍ INTELIGENCÍ A TEMNOU TRIÁDOU

Při odhalování lži velmi záleží na osobnosti lháře. Bond a DePaulo (2008) se ve svém výzkumu zaměřili na interindividuální rozdíly v detekci pravdy a lži. Potvrdilo se, že přesnost detekce pravdy a lži je blízká náhodě, a ukázalo se, že přesnost není tolik závislá na posuzovateli, jako spíše na zdatnosti a důvěryhodnosti lhající osoby. Někteří jedinci během lhaní prožívají strach či pocity viny, jiní dokáží lhát se znepokojivou lehkostí a velkým úspěchem. Přirození lháři jsou zvyklí lhát, nečiní jim to potíže, protože jejich lži jim v minulosti ve většině případů procházely. Díky tomu nezažívají obavy a jejich odhalení je o mnoho těžší. Důvěra ve schopnost podvádět a zároveň neschopnost pociťovat vinu a strach patří mezi znaky psychopatické osobnosti. Nadaní lháři vynikají i tím, že jsou schopni maskovat a ovládat projevy svého chování tak, aby nebylo možné detekovat jejich lež (Ekman, 2014).

Všechny tři rysy temné triády spojuje sklon k manipulativnímu chování. Jedinci s výraznějšími rysy temné triády jsou zvyklí lhát. Díky tomu by mohli být i lepšími lháři, protože schopnost lhát lze vylepšit tréninkem (Van Bockstaele et al., 2012). Pro machiavellisty je lež prostředkem k dosažení cíle. Výzkum Geise a Moona (1981) dokazuje, že je daleko těžší odhalit lži u osob s vyšší mírou machiavellismu. Zvláště psychopati jsou z několika důvodů vynikajícími lháři. Dokáží pronášet lži tak přesvědčivě, že jsou schopni oklamat i ty nejlepší odborníky na odhalování lží včetně polygrafu zaznamenávajícího tělesné reakce, které jsou vůlí neovladatelné. Během lhaní nepocítují morální konflikt, díky tomu jsou daleko věrohodnější a pohotovější ve chvílích zpochybnění jejich lží. Absence pocitu studu jim dovoluje směle ve lži pokračovat. Pro psychopaty je typická absence strachu, ten se na tělesné rovině projevuje například zvýšeným napětím, bušením srdce, potivostí či třesem. Dané projevy během lhaní nepůsobí příliš přesvědčivě. Psychopati dokáží výborně lhát, protože strach necítí, a tedy ani žádný z těchto příznaků pravděpodobně nemůže vést k jejich prozrazení. Lhaní je součástí jejich celoživotní manipulativní hry. Navzájem si odporující tvrzení vedou k tomu, že okolí je nakonec zmatené (Honzák, 2018). Pro psychopaty je typické, že používají protiřečící a logicky nekonzistentní prohlášení, která

mnohdy uniknou pozornosti posluchačů (Hare, 2015). Nic je nevyvede z míry a k úspěchu přispívá i dojem důvěryhodnosti, který často dokáže bravurně vyvolat svým šarmem a sociálními dovednostmi. Psychopaté mají „jemná sociální tykadla“, jimiž vnímají reakce okolí a na základě toho regulují své chování. Mezi znaky psychopatické osobnosti patří absence empatie, ale jejich zrcadlové buňky fungují perfektně (Honzák, 2018).

Schopnost rozlišit pravdu a lež závisí na osobnostních charakteristikách. Rysy temné triády by mohly představovat individuální rozdíly, které ovlivňují přesnost detekce lži. Výsledky studie (Lyons, Croft, Fairhurst, Varley & Wilson, 2017) naznačují genderové rozdíly v detekování lži. Machiavellismus pozitivně koreloval s přesností detekce u žen. Narcističtí muži měli horší schopnost identifikovat lháře. Narcismus je spojen s přehnanou důvěrou ve schopnosti člověka, což nutně nemusí predikovat lepší výkon. Studie, která zkoumala přesnost detekce emocionálních lží s vysokými sázkami (*high-stakes lies*), zjistila, že primární psychopatie (chlad a bezcitnost) měla významnou pozitivní korelaci se schopností detekovat lži, zatímco u žen se prokázala negativní korelace s detekcí podvodu (Lyons, Healy & Bruno, 2013).

Existuje však souvislost mezi přesností detekce a produkcí lži, to znamená, že jedinci, kteří lžou více, budou pravděpodobně schopni i lépe lež detekovat. Úspěšní lháři vědí, jak kontrolovat své projevy. Na základě uvědomování si vlastních nápadných projevů jsou schopni lépe identifikovat tytéž prvky chování při kontaktu s druhými lidmi. Wright, Berry a Bird (2012) ve svém výzkumu naznačují existenci obecné schopnosti klamu, která přispívá k úspěchu v obou rolích v rámci podvodného setkání. Na obecnou schopnost klamat má dle autorů vliv praxe a sociální učení.

Emoční inteligence představuje soubor schopností, které mohou být základem pro interpersonální dovednosti. Schopnost vnímat a zpracovávat emoční informace je předpokladem pro sociální fungování (Schulze & Roberts, 2007). Emoční inteligence by tak mohla souviset se schopností detekovat lež. Podle O'Sullivanové (2005) lidé s vysokou emoční inteligencí dokážou přesně pozorovat emoce a porozumět emocím druhých lidí. K odhalení lži je důležité všimnout si nekonzistentnosti v chování a dokázat jej i správně interpretovat. Wojciechowski, Stolarski a Matthews (2014) potvrzují vliv emoční inteligence na odhalování lži. Osoby s vyšší emoční inteligencí mají vyšší schopnost objevit nesrovnalosti v chování. Zejména si všímají nesouladu mezi emočními projevy v obličeji a obsahem zprávy. Ženy v tomto výzkumu dosahovaly vyšší míry emoční inteligence oproti mužům, a to vedlo i k lepšímu rozpoznávání emocí v obličeji. I v českém prostředí byl

prokázán vztah mezi schopností detekovat pravdu a lež a celkovou emoční inteligencí (Mynaříková, 2014). Vyšší emoční inteligence může souviset nejen s přesnější detekcí lži, ale i s lepší schopností lhát. Konkrétně schopnost vnímat a vyjadřovat emoce dodává jedinci schopnost přesvědčivěji předstírat emoce (Porter, Brinke, Baker & Wallace, 2011).

Vztah mezi emoční inteligencí a temnou triádou je předmětem četných výzkumů. Obecně se dá předpokládat, že vlastnosti temné triády jsou spojeny s nižší emoční inteligencí. Na druhou stranu se temná triáda vyznačuje manipulativním chováním a emoční inteligence by mohla sloužit jako nástroj pro tyto nečestné úmysly. Výsledky studií se však ve svých závěrech rozcházejí. Výzkum Naglera, Reitera, Furtnera a Rauthmanna (2014) odhalil vztah mezi emoční manipulací a všemi rysy temné triády. Na druhou stranu zjistil nízkou korelaci mezi machiavellismem, psychopatií a sociálně emoční inteligencí. Narcismus naopak koreloval pozitivně se sociálně emoční inteligencí. Podobně ve výzkumu Petridese, Vernona, Schermera a Veselky (2011) koreloval narcismus s emoční inteligencí pozitivně, ale machiavellismus a psychopatie negativně. Metaanalýza z roku 2019 (Miao, Humphrey, Qian & Pollack, 2019) nabízí kritický pohled na studie, které se snaží podpořit existenci temné stránky emoční inteligence. Autoři prokázali, že machiavellismus a psychopatie negativně korelují s emoční inteligencí. Mezi narcismem a emoční inteligencí neexistuje statisticky významný vztah.

VÝZKUMNÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Schopnost odhalit lež představuje komplikovaný problém. Přesnost detekce lži se pohybuje mírně nad hranicí náhody (Bond & DePaulo, 2006). Při odhalování lži závisí na osobnostních charakteristikách nejen lháře, ale i toho, kdo se snaží lež odhalit. Rysy temné triády a emoční inteligence by mohly být významným prediktorem schopnosti detekovat lež a schopnosti úspěšně lhát.

Manipulativní chování je typické pro všechny tři rysy temné triády. Jedinci s vyšší mírou subklinické psychopatie, machiavellismu a subklinického narcismu by mohli představovat skupinu velmi obratných lhářů. Netíží je výčitky svědomí a rozrušení je na nich sotva patrné. Dokáží kontrolovat projevy svého chování, a jejich odhalení je tak o mnoho těžší (Čírtková, 2009; Ekman, 2014). Úspěšní lháři jsou na základě zkušenosti schopni uvědomit si nápadné projevy svého chování. Díky tomu mohou dané chování snáze identifikovat při kontaktu s druhými lidmi. Náhled na vlastní chování při lži zvyšuje přesnost detekce lži (Vrij, Edward & Bull, 2001).

Přesnost detekce lži je závislá na citlivém vnímání verbálních, neverbálních a paraverbálních gest vypovídajícího. Lživá výpověď není konzistentní. V jejím průběhu se projevují určité změny v chování daného jedince (Čírtková, 2009). Emoční inteligence představuje soubor schopností, které by mohly významně souviset se schopnostmi detekovat lež a lhát. První větev emoční inteligence se týká vnímání emocí. Jedná se o schopnost identifikovat emoce nejen vlastní, ale i emoce druhých lidí. Umožňuje rozlišovat mezi čestným a nečestným vyjadřováním emocí a zároveň dovoluje přesvědčivěji předstírat emoce. Třetí větev v sobě zahrnuje schopnost porozumět emocím (Mayer & Salovey, 1997). Pozorování emocí a přisouzení příčin vzniku emocí je klíčem k identifikaci a správnému posouzení změn v průběhu výpovědi. Odchylka od typického chování je považována za nejvýznamnější indikátor lži. Při posuzování lživého chování je nezbytně nutné znát standard chování vypovídajícího jedince (tzv. *baseline*) (Mann, Vrij & Bull, 2002).

Cílem výzkumu je prokázat vliv temné triády a emoční inteligence na schopnost detekovat lež a schopnost lhát. Na základě předpokládaného vztahu mezi schopností lhát a schopností detekovat lež je dalším cílem výzkumu ověřit existenci obecné schopnosti klamu.

7 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

Pro ověření stanovených výzkumných cílů byl zvolen kvantitativní typ výzkumu. Pro měření emoční inteligence a temné triády (subklinická psychopatie, machiavellismus, subklinický narcismus) byla zvolena testová baterie zahrnující dotazníky SD3, AES a výkonový test STEU. Schopnost detekovat lež a schopnost lhát byly zjišťovány prostřednictvím experimentální hry.

7.1 Testové metody

Pro měření temné triády byl zvolen dotazník SD3. Jde o první metodu, která zkoumá všechny tři dimenze společně (Barcaj et al., 2018). Metody na měření emoční inteligence vycházejí z modelů uvedených v teoretické části práce, tj. modely schopností a modely rysové. Emoční inteligence jako schopnost je měřena pomocí výkonových testů, které spoléhají na maximální chování. Emoční inteligenci jako rys lze měřit sebeposuzovacími dotazníky. Tato metodika vychází ze subjektivního popisu typického chování, a podléhá tak vyššímu riziku zkreslení odpovědí (Schulze & Roberts, 2007). Ve výzkumu byla užitá kombinace obou přístupů k měření emoční inteligence. Testová baterie zahrnuje dvě metody – STEU a AES.

7.1.1 SD3

Na měření rysů temné triády byl zvolen sebeposuzovací dotazník *Krátká temná triáda* (*Short Dark Triad* – SD3) od autorů Daniela N. Jonese a Delroye L. Paulhuse (2014). Škála SD3 zachycuje tři temné rysy osobnosti – neklinickou psychopatii, neklinický narcismus a machiavellismus. Původní verze obsahuje 27 položek. Česká verze se skládá z 25 položek, z nichž pět je kódováno reverzně. Každá položka uvádí tvrzení popisující postoje, vnímání a chování v různých situacích. Respondent vyjadřuje míru svého souhlasu či nesouhlasu pomocí pětibodové Likertovy škály, kde 1 = zcela nesouhlasím, 2 = částečně nesouhlasím, 3 = něco mezi, 4 = částečně souhlasím, 5 = zcela souhlasím. Položky jsou rozděleny do tří subškál. Dimenze machiavellismu (např. „Snažím se vyvarovat přímým konfliktům s ostatními, protože nikdy nevím, kdy je budu v budoucnu potřebovat.“) a neklinického narcismu (např. „Vím o sobě, že jsem jedinečný/á, protože to o mně ostatní

říkají.“) mají po osmi položkách. Dimenze neklinické psychopatie má devět položek (např. „Lidé, kteří si se mnou zahrávají, toho vždycky litují.“). Skóre jednotlivých škál, tedy machiavellismu, narcismu a psychopatie, se získávají výpočtem součtového skóre u každé dimenze škály. Autoři české verze *Krátké temné triády* (Barcaj et al., 2018) zjišťovali pomocí Spearmanova korelačního koeficientu vzájemné korelační vztahy mezi jednotlivými dimenzemi škály SD3. Všechny proměnné spolu statisticky významně korelují. Machiavellismus koreluje velmi silně s psychopatií ($r_s = 0,55$) a narcismem ($r_s = 0,25$). Narcismus koreluje středně silně s psychopatií ($r_s = 0,40$), ale nízkou s machiavellismem ($r_s = 0,25$). U škály machiavellismu byla korelační analýzou zjištěna vysoká úroveň test-retestové reliability ($r = 0,863$; $p < 0,001$). Podobně tomu bylo i u škál narcismu ($r = 0,499$; $p < 0,001$) a psychopatie ($r_s = 0,772$; $p < 0,001$).

7.1.2 AES

Pro měření emoční inteligence byla zvolena modifikovaná verze škály emoční inteligence (*Schutte Emotional Intelligence scale – SEIS*) od Schutteové et al. (1998). Metoda vychází z modelu emoční inteligence Mayera a Saloveye. Jedná se o sebeposuzovací dotazník, který měří rysovou emoční inteligenci. Původní verze obsahuje 33 položek. Ve výzkumu byla použita rozšířená verze škály hodnocení emocí (*The Assessing Emotions Scale – AES*) vytvořená autory Austin et al. (2004). Metoda čítá 41 položek, z toho 21 je kódováno reverzně. Položky jsou koncipovány ve formě oznamovacích vět. Respondent vyjadřuje názor na každé jednotlivé tvrzení podle míry svého souhlasu nebo nesouhlasu na pětibodové Likertově škále, kde 1 = nesouhlasím, 2 = spíše nesouhlasím, 3 = nevím, 4 = spíše souhlasím, 5 = souhlasím. Celkové skóre je dáno součtem všech položek s ohledem na reverzní hodnoty. Výsledné skóre může dosahovat hodnot od 41 do 205. Austin et al. (2004) zjistili vysokou vnitřní konzistenci celkového skóre emoční inteligence ($\alpha = 0,85$). Prostřednictvím faktorové analýzy byly extrahovány tři faktory: (1) optimismus/regulace nálady (např. „Využívám dobré naladění, které mi pomáhá bojovat s překážkami.“); (2) využití emocí (např. „Emoce nemají velký vliv na kvalitu mého života.“); (3) posouzení emocí (např. „Mám sklon nesprávně chápat výrazy tváře jiných lidí.“).

7.1.3 STEU

Test *Situačního porozumění emocí* (*Situational Test of Emotional Understanding – STEU*) od autorů MacCanna a Robertse (2008) je výkonový test, který měří emoční

inteligenci jako schopnost. Sleduje třetí větev emoční inteligence, tedy porozumění emocím. Právě tato schopnost je klíčová pro detekci lži. Je důležité emoce nejen vnímat, ale dokázat je i správně pojmenovat. STEU vychází z Rosemanovy teorie posuzování emocí, která předpokládá, že volba emocionální odpovědi je podmíněna hodnocením prožívané situace jedincem (Roseman, 2001; in MacCann & Roberts, 2008). Původní verze testu obsahuje 42 položek. Pro účely výzkumu byla zvolena modifikovaná verze testu s počtem 26 položek. Každá položka předkládá popis situace každodenního života a nabízí pět možných emočních reakcí na modelovou situaci. Respondent vybírá možnost, která se mu jeví jako nejpravděpodobnější. Pouze jedna varianta je však správná. Celkové skóre je dáno součtem správných odpovědí a může tak nabývat hodnot od 0 do 26. Vnitřní konzistence testu je dle MacCanna a Robertse $\alpha = 0,71$. Pro názornost koncepce testu jsou uvedeny dvě jeho položky.

1. Kamil dokončí náročný úkol v časovém limitu a podaří se mu dodržet i stanovený finanční rozpočet. *Co bude Kamil nejpravděpodobněji cítit?*

- Překvapení
- Hrdost
- Úlevu
- Naději
- Radost

11. Monika plánuje koupit nový dům, ale stalo se něco, co v Monice vyvolává lítost. *Co se nejpravděpodobněji mohlo stát?*

- Nepřijala nabídku domu, který chtěla, a teď se snaží zjistit, zdali není příliš pozdě.
- Našla dům, který se jí líbil, a o kterém si myslela, že ho nikdy nenajde.
- Nemohla přijmout nabídku domu, který se jí líbil, protože jí banka neposkytla včas peníze.
- Nepřijala nabídku domu, který se jí líbil, a mezitím ho již koupil někdo jiný.
- Nabídla za dům jistou sumu a čeká, jestli její nabídka bude přijata.

7.2 Experimentální hra

Schopnost detekovat lež a schopnost lhát byly zjišťovány pomocí experimentální hry. Základní princip hry spočíval v realizaci online audiovizuálních rozhovorů prostřednictvím programu Skype, během nichž respondenti v jednotlivých rozhovorech pokládali sérii předem připravených otázek a rozhodovali o tom, zdali jim jejich komunikační partner lže nebo říká pravdu. Poté se jejich role prohodily a úkolem bylo odpovídat na předem připravené otázky, a to buď pravdivě nebo lživě.

7.2.1 Přípravná fáze

Pro účely experimentální hry bylo vytvořeno 30 různých otázek, které vyžadovaly vždy pravdivou odpověď za účelem stanovení základní linie chování, a 30 otázek sloužících k detekci pravdy a lži. Všechny otázky byly voleny tak, aby se netýkaly příliš osobních témat. Byly převážně zaměřeny na nejrůznější zkušenosti a zážitky.

V rámci jednoho experimentálního setkání absolvoval jednotlivec celkově 5 videohovorů. Ve skupině bylo vždy 6 respondentů, přičemž každý respondent měl za úkol postupně realizovat rozhovor s dalšími 5 účastníky. Každý respondent pokládal jinému účastníkovi vždy 1 otázku, vyžadující pravdivou odpověď a 3 otázky, na základě jejichž odpovědí se rozhodoval, zdali se jedná o pravdu či lež. Obdobně každý respondent odpovídal na 1 otázku vždy pravdivě a na 3 otázky buď pravdivě nebo lživě.

Rozdělení otázek pro jednotlivé respondenty se řídilo stanovenými podmínkami. Žádný ze skupiny 6 respondentů nesměl položit dvakrát tutéž otázku a ani zodpovídat otázku, kterou sám pokládal. V každém rozhovoru musel respondent minimálně jednou lhát. Každá z otázek byla v rámci jednoho setkání položena napříč respondenty třikrát, přičemž její zodpovězení vyžadovalo buď pravdivou nebo nepravdivou odpověď. Poměr celkového počtu pravd a nepravd byl vyvážený – 45 pravdivých a 45 lživých výpovědí v rámci jednoho experimentálního setkání. K naplnění těchto podmínek bylo využito genetického algoritmu. Zároveň byl soubor otázek rozřazen do dvou verzí.

Před realizací experimentální hry bylo vytvořeno několik dokumentů nezbytných k jejímu průběhu. Tvorba záznamových archů vycházela ze sekvencí otázek respektujících výše uvedená pravidla. Záznamový arch *Detekce* obsahoval pokládané otázky a sloužil k zaznamenávání odpovědí. Záznamový arch *Pravda/lež* obsahoval otázky vyžadující pravdivou či lživou odpověď dle zadání u příslušné otázky. Aby během experimentální hry

nedocházelo k časovým prodlevám a rozhovory mohly probíhat paralelně, byl vytvořen rozvrh videohovorů, který stanovil pořadí rozhovorů. Příprava vyžadovala vytvoření stručných instrukcí pro respondenty, které přehledně vysvětlovaly jednotlivé kroky experimentální hry. Zároveň byl vyhotoven informovaný souhlas, který shrnoval nejdůležitější etické principy výzkumu.

7.2.2 Pilotní studie

Před zahájením experimentální části výzkumu proběhla krátká pilotní studie, zaměřená na ověření proveditelnosti navrhovaného výzkumného designu. Předběžné studie se zúčastnilo celkově 6 respondentů. Data z pilotní studie nebyla zahrnuta do finálního výzkumného souboru.

Zkouška demonstrovala reálnou situaci jednoho experimentálního setkání. Po ukončení všech rozhovorů proběhl skupinový videohovor s cílem získat zpětnou vazbu. Následně byl zaslán dotazník obsahující otázky se zásadním významem pro ověření uskutečnitelnosti výzkumného designu. Respondenti byli tázáni, zda porozuměli tomu, co se od nich v rámci experimentální hry očekává, a dále na přehlednost a srozumitelnost veškerých vyhotovených dokumentů (záznamové archy, stručné instrukce, rozvrh hovorů, informovaný souhlas), potřebných k průběhu experimentu. Technické dotazy směřovaly k případným komplikacím s programem Skype (vyhledávání účastníků dle jejich Skype jména, kvalita videohovorů, přerušení spojení).

Ke stanovenému času 15 minut na jeden videohovor se respondenti vyjádřili kladně. Doba 30 minut na zorientování se v zasláných dokumentech spolu s možností promyslet odpovědi byla též považována za dostatečnou. Kontrola se vztahovala i na správnost rozvrhu videohovorů a připravených otázek. Respondenti měli možnost vyjádřit se i k podobě otázek, kdy hlavním účelem bylo zjistit, zdali některá z nich není problematická.

7.2.3 Realizace

Na základě předchozí domluvy byl s každým respondentem pomocí programu Skype uskutečněn zkušební videohovor. Podstatou videohovorů bylo předat respondentům veškeré důležité informace o průběhu experimentu a ověřit funkčnost webkamery a mikrofonu. V případě nevyhovující míry osvětlení byli respondenti požádáni o nápravu. Vyjádření k technickým záležitostem zahrnovalo i doporučení o užití programu Skype na počítači či notebooku, nikoliv na mobilním telefonu. Nezbytnou podmínkou pro účast ve výzkumu byl

zapnutý mikrofon a webkamera po celou dobu rozhovorů. Další instrukce směřovala k vhodnému usazení respondenta, a to v takové vzdálenosti, aby webkamera zabrala celý jeho obličej a ramena. Pro dosažení eliminace rušivých faktorů byli respondenti požádáni o zajištění prostoru, kde nebudou v průběhu experimentální hry ničím rozptylováni.

Na základě časových preferencí byli respondenti rozřazeni do skupin po šesti. Pokud bylo zjištěno, že se konkrétní dvojice zná, byli oba účastníci zařazeni do odlišných skupin. Jakmile byla stanovená kapacita (6 respondentů) pro konkrétní den naplněna, přišla respondentům v dostatečném předstihu informace o přesném termínu konání experimentální hry.

Před samotným zahájením experimentálního setkání byly respondentům zaslány veškeré důležité dokumenty (informovaný souhlas, stručné instrukce, záznamové archy, rozvrh hovorů) potřebné k průběhu experimentu. Časový limit k prostudování dokumentů, zorientování se v postupu a k přípravě odpovědí byl stanoven na 30 minut.

Každý respondent absolvoval celkem 5 videohovorů s 5 různými účastníky. K dispozici měli rozvrh videohovorů, který určoval začátek a konec videohovorů s konkrétní osobou. Ta byla uvedena pod svým Skype jménem sloužícím k snadnějšímu nalezení komunikačního partnera v programu Skype. Rozvrh též stanovil, kdo ze dvojice hovor zahajuje a kdo jej přijímá.

Každý respondent disponoval dvěma záznamovými archy. Záznamový arch *Detekce* obsahoval otázky, které měl účastník pokládat komunikačním partnerům. Arch pro jednotlivé respondenty obsahoval celkově 15 otázek sloužících k detekci (3 otázky pro jednoho komunikačního partnera) a 5 otázek vyžadujících pravdivou odpověď (1 otázka pro jednoho komunikačního partnera). Respondenti měli možnost se po zodpovězení otázky zeptat na doplňující informace. Po každé výpovědi respondent rozhodl, zdali výpověď považuje za pravdivou nebo lživou, a svou odpověď zaznamenal do archu. Společně s tímto archem byl respondentům zaslán záznamový arch *Pravda/lež* obsahující otázky, které měli zodpovídat. U každé z těchto otázek bylo tučným podtrženým písmem zvýrazněno, zda mají na danou otázku odpovídat pravdivě či lživě. Během zkušebního hovoru byli respondenti motivováni k podání co nejpřesvědčivější lži a byla stanovena kritéria, která má lež splňovat. Zásadní bylo nepoužívat polopravdy a co nejvíce se vyhýbat jakýmkoliv pravdivým údajům. Na každou otázku měli respondenti odpovídat více než jednou větou.

Čas vymezený na jeden videohovor byl 15 minut. Během tohoto limitu se dvojice vystřídala v roli toho, kdo se snaží lež odhalit, a v roli toho, kdo lže nebo říká pravdu. Po absolvování všech plánovaných videohovorů zaslali respondenti vyplněný záznamový arch *Detekce*. Následoval skupinový videohovor se všemi účastníky. Jeho cílem bylo poskytnout prostor ke sdílení dojmů, získání zpětné vazby a k závěrečnému poděkování. Celkový čas na jedno experimentální setkání činil 2 hodiny (30 minut přípravná fáze, 75 minut videohovory, 15 minut závěrečný skupinový hovor).

7.3 Formulace hypotéz ke statistickému testování

Cílem výzkumu je prozkoumat souvislost mezi schopností lhát, schopností detekovat lež, temnou triádou (subklinická psychopatie, machiavellismus, subklinický narcismus) a emoční inteligencí. Na základě rešerše literatury a výsledků předchozích studií byly stanoveny jednotlivé hypotézy:

H1: Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností lhát.

H2: Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností lhát.

H3: Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností lhát.

H4: Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností lhát.

H5: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti lhát.

H6: Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H7: Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H8: Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H9: Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H10: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti detekovat pravdu a lež.

H11: Schopnost lhát pozitivně koreluje se schopností detekovat lež.

H12: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni emoční inteligence.

H13: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni machiavellismu.

H14: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinického narcismu.

H15: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinické psychopatie.

8 SBĚR DAT A VÝZKUMNÝ SOUBOR

Sběr dat probíhal od 25. 10. 2020 do 6. 1. 2021. Položky dotazníků SD3, STEU a AES byly nahrány do internetového programu Survio. Vedle testové baterie byla nedílnou součástí dotazníku výzva k uvedení Skype jména a k volbě preferovaného termínu experimentální hry. Mezi nabízené dny patřila středa, čtvrtek, pátek a sobota. Časové rozmezí určené k absolvování hry pak bylo vždy 15:30–17:30. Položka umožňovala vybrat výjimky ze stanovených termínů. Odkaz na kompletně vytvořený dotazník spolu s propagačním plakátem, obsahujícím základní informace o výzkumu, byl sdílen prostřednictvím sociální sítě Facebook. Konkrétně byl umístěn ve studentských skupinách různých fakult Ostravské univerzity, Vysoké školy báňské, Univerzity Palackého v Olomouci, Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Masarykovy univerzity, Univerzity Karlovy, Slezské univerzity v Opavě, Vysokého učení Technického v Brně, Západočeské univerzity v Plzni a Univerzity obrany.

Vyplnění dotazníku trvalo zhruba 15–20 minut. Po jeho vyplnění byli respondenti kontaktováni pomocí programu Skype, který umožňuje realizovat videohovory. Pro snadnější navázání komunikace byl uveden odkaz, představující pozvánku k započetí konverzace s autorkou výzkumu. Respondentům bylo zasláno poděkování za zájem zúčastnit se výzkumu společně se žádostí o zkušební Skype videohovor. Respondenti si dle vlastních preferencí stanovili dobu pro uskutečnění zkušebního videohovoru. Skype sloužil jako primární prostředek komunikace s respondenty. Po naplnění stanovené kapacity pro jedno setkání byli konkrétní respondenti včas informováni o konkrétním termínu jejich předpokládané účasti a vyzváni k potvrzení účasti. Celkově proběhlo 17 experimentálních skupinových setkání.

8.1 Výzkumný soubor

Dotazník vyplnilo celkově 178 respondentů. Z toho 8 nevedlo Skype jméno ani žádné jiné kontaktní údaje a nebylo možné je dále kontaktovat. Řada respondentů uvedla místo Skype jména své jméno a příjmení, případně přezdívku na Skypu. Skype jméno představuje unikátní kód, který slouží k vyhledání konkrétního jedince. Bez tohoto kódu bylo vyhledávání respondentů značně problematické, neboť účtů s nositeli téhož jména či

přezdívky je často zaregistrováno v databázi Skype několik. Jméno a příjmení uvedlo 11 respondentů, přezdívku na Skypu 22 respondentů.

Celkově 8 respondentů uvedlo své Skype jméno, ale na zaslanoou zprávu nereagovali. V některých případech uváděli respondenti svůj e-mail, telefonní číslo, případně Facebook. Z těchto případů nedošlo k navázání kontaktů u 9 respondentů. Účast ve výzkumu odřekli 3 respondenti, 4 nepotvrdili účast, 8 přestalo reagovat na příchozí zprávy a 3 respondenti museli být vyřazeni z důvodu zcela odlišných časových preferencí.

Finální výzkumný soubor čítá 102 respondentů. Studenti jsou zastoupeni v počtu 77 respondentů, dalších 25 je již ekonomicky aktivních. Mezi respondenty jsou studenti nejrozličnějších oborů (např. právní vědy, geografie, marketing, andragogika, speciální pedagogika, ekonomie, management, žurnalistika, muzikologie, archivnictví, řízení a použití ozbrojených sil, informatika, řízení lidských zdrojů, rekreologie, politologie, neurobiologie, stavební inženýrství, sinologie, logopedie, ochrana obyvatelstva, filologie, učitelství). Nejvíce respondentů pocházelo z řad studentů psychologie (16 respondentů).

Mezi respondenty je 64 žen a 38 mužů. Věkové rozpětí souboru je 18–42 let, průměrný věk činí 23,91 (SD = 4,79). Muži v souboru dosahují o něco vyššího průměrného věku (M = 24,63; SD = 4,87) než ženy (M = 23,48; SD = 4,71).

Tabulka 1: Deskriptivní charakteristiky souboru mužů a žen z hlediska věku

	N	M	SD	Min	Max
Ženy	64	23,48	4,71	18	41
Muži	38	24,63	4,87	19	42
Celkem	102	23,91	4,79	18	42

Legenda: N = počet respondentů, M = průměr, SD = směrodatná odchylka, Min = minimální hodnota, Max = maximální hodnota

8.2 Etické hledisko a ochrana soukromí

Účast ve výzkumu byla zcela dobrovolná. Respondenti byli informováni o možnosti přerušení či odstoupení od výzkumu. Pro identifikaci respondentů sloužilo jejich Skype jméno, které uvedli v dotazníku. Výsledná data z výzkumu jsou anonymní.

Každý z účastníků byl podrobně seznámen s průběhem experimentální hry. V rámci zkušebního hovoru byli respondenti upozorněni na zásadní body informovaného souhlasu, který jim byl zaslán před samotným zahájením experimentální hry. Podstatné body tvořilo poučení o nemožnosti nahrávání či jiné zaznamenávání videohovorů a nemožnosti zveřejňování údajů o dalších účastnících.

9 PRÁCE S DATY A JEJÍ VÝSLEDKY

Data byla zpracována v programu Microsoft Excel a následně přenesena do statistického programu Statistica 13. Nejdříve byla pomocí Cronbachova koeficientu alfa ověřena reliabilita u všech použitých metod.

Sebeposuzovací dotazník AES jako jediný vykazuje uspokojivou reliabilitu ($\alpha = 0,83$). Ve výzkumu je s metodou pracováno jako s jednofaktorovou, ačkoliv někteří autoři nacházejí více faktorů (Austin et al., 2004). Výkonový test STEU dosahuje neakceptovatelné reliability ($\alpha = 0,35$). Proto bude test v následujících analýzách vyřazen a emoční inteligence bude vycházet pouze z výsledků dotazníku AES.

Krátká temná triáda (SD3) překvapivě nepřináší uspokojivou reliabilitu. Ani jedna ze tří škál nedosahuje požadované hodnoty vnitřní konzistence větší než 0,7. Pozorovaná reliabilita se pohybuje mezi 0,5 a 0,7 (machiavellismus: $\alpha = 0,69$; narcismus: $\alpha = 0,61$; psychopatie: $\alpha = 0,53$). Výsledky odhadu reliability přehledně shrnuje tabulka 2:

Tabulka 2: Vnitřní konzistence použitých metod

Škála	Cronbachova alfa
Temná triáda	
Machiavellismus	0,69
Narcismus	0,61
Psychopatie	0,53
Emoční inteligence	
STEU	0,35
AES	0,83

K ověření platnosti stanovených hypotéz **H1–H10** byla využita metoda logistické regrese. Tato metoda slouží k odhadu pravděpodobnosti toho, že určitá dichotomická proměnná se bude realizovat s hodnotou 1, nikoli 0.

Pozorovaným jevem byly jednotlivé výroky, které respondenti pronesli, a u kterých se jiní respondenti pokoušeli odhalit, zdali jde o lež nebo o pravdu. Pro tyto účely byla vytvořena datová tabulka o 1530 řádcích (celkově 102 respondentů, na jednotlivého respondenta připadá 15 výroků). Jednotlivé řádky tabulky obsahují údaje o tom, kdo výrok pronesl, kdo jej posuzoval, a údaje o posuzovaných výrociích ve smyslu, zdali byl výrok původně pravdivý či lživý a zda byl tento výrok posouzen jako lež nebo pravda. Závisle proměnnou je sloupec, který obsahuje hodnotu 1, pokud byl daný výrok určen správně (lež označena jako lživý výrok a pravda označena jako pravdivý výrok) a hodnotu 0, pokud byl daný výrok vyhodnocen nesprávně. Model zahrnuje několik regresorů:

- pravdivost výroku
- pohlaví respondenta, který vyřkl výrok
- pohlaví respondenta, který posuzoval výrok
- skóre testu emoční inteligence AES respondenta, který vyřkl výrok
- skóre testu emoční inteligence AES respondenta, který posuzoval výrok
- skóre škál testu SD3 respondenta, který vyřkl výrok
- skóre škál testu SD3 respondenta, který posuzoval výrok

Hrubé skóre jednotlivých testů bylo pro účely analýzy převedeno na z-skóre. Datová tabulka obsahuje 1530 řádků, ale celkově proběhlo 510 sezení mezi 102 respondenty. Během jednoho sezení každý respondent 3 výroky vyřkl a druhý respondent tyto 3 výroky hodnotil. Dané záznamy tedy nejsou nezávislé, protože pochází od stejné dvojice respondentů (hodnocený/hodnotitel). Zároveň se jednotlivé řádky datové tabulky týkají 30 různých témat, která se mezi respondenty opakují a tím porušují podmínku nezávislosti. Pro obnovení nezávislosti byly do modelu přidány náhodné faktory, jimiž jsou dva nominální regresory. První z nich reprezentuje sezení (510 úrovní) a druhý téma, o kterém respondenti hovořili (30 úrovní). Výsledky statistického modelu jsou shrnuty v tabulce 3.

Tabulka 3: Odhadnuté poměry šancí a statistická významnost jednotlivých faktorů

Regresor	Poměr šancí	Testová statistika (Z)	P-hodnota (dvoustranná)	Hypotéza a její p-hodnota
(počátek)	0,93	-0,60	0,547	
Pravdivý výrok	0,70	-3,24	0,001	
Hodnocený respondent				
Pohlaví (muž)	0,98	-0,15	0,878	H5, p = 0,878
AES	0,94	-0,89	0,376	H4, p = 0,188
Machiavellismus	1,09	1,17	0,241	H2, p = 0,879
Narcismus	1,05	0,63	0,527	H3, p = 0,737
Psychopatie	0,97	-0,39	0,698	H1, p = 0,349
Hodnotící respondent				
Pohlaví (muž)	1,46	2,70	0,007	H10, p = 0,007
AES	1,07	0,95	0,340	H9, p = 0,170
Machiavellismus	1,07	0,92	0,357	H7, p = 0,179
Narcismus	0,87	-1,86	0,062	H8, p = 0,969
Psychopatie	0,92	-1,14	0,254	H6, p = 0,873

Na straně hodnoceného respondenta byl vyjma pohlaví očekáván poměr šancí menší než 1. Předpokladem bylo, že vyšší míra emoční inteligence měřená testem AES a vyšší míra machiavellismu, narcismu a psychopatie u hodnoceného respondenta povede k obtížnějšímu odhalení lži u hodnotitele. Očekávaný efekt vyšel pouze u emoční inteligence (poměr šancí = 0,94) a psychopatie (poměr šancí = 0,97). Ani jeden efekt však nebyl statisticky významný. Hypotézy **H1–H4** se **nepřijímají**.

H1: Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností lhát.

H2: Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností lhát.

H3: Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností lhát.

H4: Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností lhát.

V případě pohlaví na straně hodnoceného respondenta byl očekávaný poměr šancí větší než 1. Poměr šancí je v tomto případě 0,98. Hypotéza **H5** se **nepřijímá**.

H5: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti lhát.

V případě regresorů na straně hodnotícího respondenta bylo očekáváno, že vyšší hodnoty emoční inteligence, machiavellismu, narcismu a psychopatie povedou k úspěšnější detekci lži. Očekávaný poměr šancí byl větší než 1. Efekt byl pozorován v případě emoční inteligence (poměr šancí = 1,07) a machiavellismu (poměr šancí = 1,07), nicméně nebyl statisticky významný. Na hranici statické významnosti se nacházel pouze narcismus ($p = 0,969$), avšak v opačném než očekávaném směru. Vyšší míra narcismu by v takovém případě představovala osobnostní rys, který zhoršuje detekci pravdy a lži. Hypotézy **H6–H9** se **nepřijímají**.

H6: Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H7: Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H8: Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

H9: Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.

V případě rozdílů mezi ženami a muži ve schopnosti detekovat pravdu a lež se očekávaný efekt potvrdil. Poměr šancí u mužů je 1,46 a tento efekt je statisticky významný ($p = 0,007$). Muži byli v detekci pravdy a lži přesnější než ženy. Hypotéza **H10** je tedy **přijata**.

H10: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti detekovat pravdu a lež.

Korelace mezi schopností lhát a schopností odhalovat lež/pravdu není statisticky významná ($r = 0,12$, $t(100) = 1,24$; $p = 0,220$). Hypotéza **H11** se **nepřijímá**.

H11: Schopnost lhát pozitivně koreluje se schopností detekovat lež.

Pro srovnání rozdílů mezi oběma pohlavími v úrovni emoční inteligence a všech dimenzí temné triády byl využit dvouvýběrový t-test. Statistická významnost byla hodnocena na hladině $p < 0,05$.

Tabulka 4 uvádí rozdíly mezi muži a ženami v úrovni emoční inteligence. Ženy dosahují v průměru vyšší emoční inteligence. Tento výsledek však není statisticky významný ($t(100) = 0,230$; $p = 0,818$). Hypotéza **H12** se **nepřijímá**.

H12: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni emoční inteligence.

Tabulka 4: Výsledky testu AES

	N	M	SD	Min	Max
Ženy	64	154,09	16,93	113	182
Muži	38	153,34	14,07	124	180

Legenda: N = počet respondentů, M = průměr, SD = směrodatná odchylka, Min = minimální hodnota, Max = maximální hodnota

Tabulka 5 ukazuje rozdíly mezi muži a ženami v úrovni machiavellismu. V této dimenzi temné triády dosahovali muži v průměru vyšší úrovně. Tento výsledek je statisticky významný ($t(100) = 2,920$; $p = 0,004$; $d = 0,58$). Muži dosahují oproti ženám vyšší úrovně machiavellismu. Hypotéza **H13** je **přijata**.

H13: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni machiavellismu.

Tabulka 5: Výsledky SD3 – Machiavellismus

	N	M	SD	Min	Max
Ženy	64	23,95	5,36	11	39
Muži	38	27,05	4,87	17	37

Legenda: N = počet respondentů, M = průměr, SD = směrodatná odchylka, Min = minimální hodnota, Max = maximální hodnota

Tabulka 6 prezentuje výsledky respondentů v úrovni subklinického narcismu. I v této složce temné triády dosahují muži vyššího skóre než ženy. Výsledek je statisticky významný ($t(100) = 3,196$; $p = 0,002$; $d = 0,62$). Muži dosahují vyšší úrovně narcismu než ženy. Hypotéza **H14** je **přijata**.

H14: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinického narcismu.

Tabulka 6: Výsledky SD3 – Subklinický narcismus

	N	M	SD	Min	Max
Ženy	64	20,52	4,63	11	32
Muži	38	23,68	5,19	11	35

Legenda: N = počet respondentů, M = průměr, SD = směrodatná odchylka, Min = minimální hodnota, Max = maximální hodnota

Rozdíly mezi pohlavími v úrovni psychopatie, jakožto posledního rysu temné triády, zobrazuje tabulka 7. Muži dosahují v průměru vyšší úrovně psychopatie než ženy. Tento rozdíl je statisticky významný ($t(100) = 4,473$; $p < 0,001$; $d = 0,84$). Muži dosahují vyšší úrovně psychopatie než ženy. Hypotéza **H15** je **přijata**.

H15: Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinické psychopatie.

Tabulka 7: Výsledky SD3 – Subklinická psychopatie

	N	M	SD	Min	Max
Ženy	64	22,41	4,71	12	33
Muži	38	26,55	4,20	15	33

Legenda: N = počet respondentů, M = průměr, SD = směrodatná odchylka, Min = minimální hodnota, Max = maximální hodnota

9.1 Výsledky ověření platnosti statistických hypotéz

Pro přehlednost tabulka 8 shrnuje výsledky ověření hypotéz **H1–H15**. Uvádí znění jednotlivých hypotéz a to, zdali byly přijaty či nikoliv.

Tabulka 8: Platnost hypotéz

Hypotéza		Přijata
H1	Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností lhát.	NE
H2	Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností lhát.	NE
H3	Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností lhát.	NE
H4	Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností lhát.	NE
H5	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti lhát.	NE
H6	Subklinická psychopatie pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.	NE
H7	Machiavellismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.	NE
H8	Subklinický narcismus pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.	NE
H9	Emoční inteligence pozitivně koreluje se schopností detekovat pravdu a lež.	NE
H10	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl ve schopnosti detekovat pravdu a lež.	ANO
H11	Schopnost lhát pozitivně koreluje se schopností detekovat lež.	NE
H12	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni emoční inteligence.	NE
H13	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni machiavellismu.	ANO
H14	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinického narcismu.	ANO
H15	Mezi ženami a muži existuje statisticky významný rozdíl v úrovni subklinické psychopatie.	ANO

9.2 Zpětná vazba

Závěrečný videohovor obsahoval prostor k vyjádření ohledně průběhu experimentální hry. Respondenti byli dotazováni, podle čeho se při detekci lži rozhodovali. Velká část respondentů zmiňovala sledování neverbální komunikace, konkrétně gestikulaci, mimické projevy („z výrazu tváře mu vyzařovalo, že mu daný výrok byl nepříjemný“), dotyky obličeje či vlasů a pohyby celého těla. Také se snažili zachytit jakoukoliv známku nervozity či nadměrného soustředění („tolik se soustředil, že se úplně přestal usmívat“). Kromě příznaků stresu si jeden respondent povšiml „pocitu spokojenosti po odpovědi“.

Často respondenti zmiňovali pohyby očí. Pozorovali, jakým způsobem vypovídající osoba udržuje oční kontakt a zdali uhýbá pohledem. Někteří si správně uvědomili, že toto vodítko v online prostředí není zcela relevantní. Vypovídající hovoří do kamery a těžko lze usuzovat, kam jeho pohled zrovna směřuje. Změna směru pohledu či náhlé přerušování očního kontaktu může být indikátorem lživé výpovědi, ale při osobním setkání by toto vodítko mělo pravděpodobně větší význam.

Neverbální vodítka respondenti často posuzovali společně s verbálními indikátory. Soustředili se na obsah verbálního projevu, propracovanost odpovědi, souvislosti a logickou strukturu. Zaměřovali se i na množství sdělovaných detailů. V interpretaci tohoto indikátoru se však účastníci rozcházel. Málo detailů mohlo být příčinou lži a velké množství detailů projevem pravdy, ale i výsledkem kvalitně připravené lži. Obsah výpovědi porovnávali s informacemi, které o dané osobě již zjistili. Hodnotili i faktickou znalost a orientaci v tématu, o kterém vypovídající pojednával. Velmi často respondenti vyvozovali věrohodnost na základě reálnosti daného sdělení. Za lež označili odpověď, která se jim zdála nejméně pravděpodobná („nevěděla jsem, jestli se tak šílená věc mohla vůbec stát“). V jiných případech byl velmi specifický zážitek považován za pravdivý („to je takový extrém, že to musí být pravda, to by si nevymyslel“).

Respondenti mohli využít libovolných doplňujících otázek k ověření pravdivosti dané výpovědi. Pro většinu účastníků to byly právě tyto otázky, které pomohly určit lživou odpověď. Dotazovali se nejen na konkrétní údaje (jména, detaily, časové a místní údaje, faktické informace), ale i na informace již sdělené pro ověření jejich platnosti. Tímto způsobem se respondenti snažili lháře znejistit a přichytit při lži. Sledovali ochotu, s jakou jsou účastníci připraveni zodpovědět doplňující otázky, konzistentnost odpovědi, zaváhání

a známky překvapení. Na druhou stranu ani doplňující otázky nepředstavovaly zaručený nástroj k odhalení lži a pro obratné lháře nebylo jejich zodpovězení překážkou.

První otázka vyžadující pravdivou odpověď sloužila k stanovení základní linie chování daného jedince. Respondenti využili tuto možnost k pozorování obvyklého projevu jedince během pravdivé výpovědi („*hodně pomohla první otázka, abych se na člověka naladila*“). Na základě toho pak srovnávali další výpovědi s ohledem na zjištěný standard chování a hledali jakoukoliv neobvyklou změnu v chování.

Respondenti sledovali i mnohá paraverbální vodítka, například tempo řeči, plynulost řeči, váhání, zadržávání v řeči, pomlky a latence, intonaci, tón hlasu, volbu slov, přítomnost parazitických slov, nejistotu v projevu, chyby ve výpovědi a přeráknutí („*celou dobu mluvil o sestře a v jedné chvíli použil zájmeno on*“). Všimli si délky jednotlivých výpovědí a promýšlení odpovědí. Kratší, stručnější odpovědi působily spíše nedůvěryhodně. Zdlouhavé přemýšlení nad odpovědí bylo v řadě případů vyhodnoceno jako signál lži. Někteří respondenti však zohlednili fakt, že někdo přemýšlí, protože právě vzpomíná na skutečnou událost. Obdobně tempo projevu bylo vnímáno rozdílně. Rychlejší celkové tempo řeči bylo často považováno za projev lži. Přípravená lež mnohdy působila až nepřirozeně naučeně. Na druhou stranu pomalejší, rozvážný projev mohl svědčit o nejistotě, ale taktéž o kvalitně připravené lži.

Respondenti se rozhodovali i na základě rychlosti reakce na položení dotazu, míře rozvádění dané odpovědi a vysvětlování podrobností. Pohotovost odpovědi nebyla vnímána vždy stejně. Okamžitá reakce na otázku mohla svědčit o pravdě, ale též o dobře připravené lži. Účastníci si všimli, nakolik se zdá výpověď spontánní.

Určitá část respondentů se rozhodovala na základě pocitů či intuice. Celkový dojem z dané osoby hrál významnou roli. Respondenti v rámci zpětné vazby referovali o hodnocení osob z hlediska vnímané důvěryhodnosti posuzované osoby. Na základě prvního dojmu hodnotili, zdali se tvrzení k osobě hodí („*bylo důležité, jak na mě člověk působil*“). Vzájemné sympatie dodávaly videohovorům určitou dynamiku. Dle jednoho respondenta příjemné účastníky více vnímal a u těch méně příjemných bylo daleko obtížnější lež odhalit a zároveň jim lhát. Nebylo výjimkou, že se respondenti rozhodovali na základě celkového projevu vypovídajícího či odhadované snahy přesvědčit posluchače.

Úkol detekovat lež hodnotila většina respondentů jako velmi náročný. Úspěšnost detekce často závisela na osobnosti vypovídajícího („*záleželo na člověku, někdo lhal*

s lehkostí a někdo byl průhledný“). Během skupinového videohovoru byli účastníci tázáni i na to, jaké pro ně bylo lhát. Odpovědi respondentů se lišily. Pro někoho bylo lhaní velmi nepříjemné a stresující, jiní se bavili a lhaní pro ně nebylo překážkou. Na čem se však respondenti shodovali bylo to, že lhát cizím lidem je jednodušší než známým lidem, zatímco odhalit lež neznámých osob je daleko těžší než u známých osob. Online prostředí dávalo možnost vymyslet si nejrůznější lži, slovy jedné respondentky: *„je fajn mluvit s cizími lidmi, být někým úplně jiným, vymyslet si cokoli, vytvořit nový svět“*. Lhaní bylo jednodušší i díky možnosti kontrolovat své mimické projevy na obrazovce počítače. Lhaní v reálném životě by bylo o mnoho těžší.

Respondenti měli k dispozici čas na přípravu. Během 30 minut si mohli přečíst otázky a promyslet si své odpovědi. Někteří z nich tuto možnost plně využili a připravovali si lži i pravdy, další zůstali pouze u přípravy lži, případně se rozhodli odpovídat bez přípravy. Lživé výpovědi většinou promýšleli více než ty pravdivé. Tato příprava se výrazně promítala v jejich odpovědích. Pravda v mnohých případech paradoxně vyzněla méně věrohodně než lež. Oproti lži byla pronášena váhavěji, neboť se respondenti snažili vybavit si skutečnou vzpomínku. Nacvičenou lež pronášeli s větší lehkostí. Slovy jednoho respondenta: *„někdy jsem se přistihl, že se mi mluví líp o lži než o pravdě“*.

Část respondentů si uvědomovala, že jejich snaha obelstít druhého spolu s nároky, které na ně lež klade, se musí odrazit na jejich projevu. Na základě daného náhledu se snažili pronášet pravdu co nejméně, aby jim druzí uvěřili. Malá část respondentů se uchýlila k drobným mystifikacím ve smyslu pronášení pravdy tak, aby zněla jako lež, s cílem znejistit posluchače a zastříť kontrast mezi pravdou a lží.

10 DISKUZE

Cílem výzkumu bylo prozkoumat souvislost mezi schopností lhát, schopností detekovat lež, temnou triádou a emoční inteligencí. Předpokládalo se, že vyšší míra machiavellismu, subklinického narcismu, subklinické psychopatie a vyšší míra emoční inteligence povedou k produkci přesvědčivějších lží. Tento vliv se však nepotvrdil. Pouze u psychopatie a emoční inteligence se prokázal očekávaný efekt, avšak nebyl statisticky významný.

Obdobně se očekávalo, že vyšší hodnoty emoční inteligence, machiavellismu, narcismu a psychopatie budou predikovat úspěšnější detekci lži. Efekt byl pozorován pouze v případě emoční inteligence a machiavellismu, ale ani v tomto případě nebyl efekt statisticky významný. Narcismus se nachází na hranici statistické významnosti, avšak výsledky statistické analýzy naznačují, že jde o osobnostní rys, který spíše zhoršuje detekci pravdy a lži. To je v souladu se zjištěním, že narcismus je sice spojen s přehnanou důvěrou ve vlastní schopnosti, což ovšem nutně nemusí predikovat lepší výkon (Lyons, Croft et al., 2017). Ostatně subklinický narcismus někteří autoři (Kajonius et al., 2016) nepovažují za součást temné triády, neboť dle statistických analýz stojí zcela stranou.

Dalším cílem výzkumu bylo ověřit existenci obecné schopnosti klamu, na kterou ve svém výzkumu upozornili Wright, Berry a Bird (2012). Obecná schopnost klamu předpokládá, že zdatnější lháři budou úspěšnější i v detekci lži. Výsledky výzkumu však nepotvrdily korelaci mezi schopností lhát a schopností detekovat lež.

Ve výzkumu byly sledovány rozdíly mezi ženami a muži ve schopnosti lhát a schopnosti detekovat lež. Ve schopnosti lhát se neprokázaly žádné statisticky významné rozdíly. Zjistilo se však, že muži jsou schopni přesněji detekovat lež než ženy.

Sledovány byly i rozdíly mezi pohlavími v úrovni temné triády a emoční inteligence. V souladu s výsledky předchozích studií (Jonason, Webster & Schmitt, 2009) se prokázalo, že muži dosahují signifikantně vyšších hodnot ve všech složkách temné triády. Rozdíly v úrovni emoční inteligence nebyly statisticky významné.

Možnou příčinou nepotvrzení vlivu temné triády na schopnost lhát a detekovat lež může být nízká reliabilita použitého nástroje *Krátká temná triáda* (SD3). Tento nástroj byl

vybrán proto, že jako jediný měří všechny tři dimenze temné triády společně. Existují nástroje, které měří rysy temné triády jednotlivě. Například dotazník *MACH-IV* (Christie & Geis, 1970) pro měření machiavellismu, metoda *Narcissistic Personality Inventory* (NPI) (Raskin & Hall, 1979) pro měření subklinického narcismu a k měření subklinické psychopatie nástroj *Self-Report Psychopathy Scale* (SRP-III) (Paulhus, Neumann & Hare, in press). S ohledem na časovou náročnost celého výzkumu byl však zvolen nástroj SD3, který měří všechny tři rysy současně a jehož délka administrace je relativně krátká (5–10 minut).

Pro měření emoční inteligence byl zvolen test STEU, měřící EI jako schopnost, a dotazník AES, měřící EI jako osobnostní rys. Z důvodu nízké reliability byl test STEU zcela vyřazen a emoční inteligence vycházela pouze ze sebesuzovacího dotazníku AES, jehož reliability byla uspokojivá. Přesto se vliv emoční inteligence na schopnost lhát a schopnost detekovat lež nepotvrdil. Sebesuzovací metody jsou založeny na sebereflexi a potýkají se tak s vyšším rizikem zkreslení odpovědí. Pro budoucí výzkum by bylo vhodné zvážit použití jiných měřicích nástrojů.

Experimentální hra, zaměřená na zjištění schopnosti lhát a schopnosti detekovat lež, probíhala formou dialogů. Východiskem pro volbu tohoto výzkumného designu byla snaha co nejvíce přiblížit situaci podmínkám reálného života. Předchozí studie zabývající se detekcí lži využívají videozáznamy s výpověďmi osob v reálných situacích (Mynaříková & Boukalová, 2014; Mynaříková 2014a; Mynaříková, 2014b; Mann, Vrij & Bull, 2002; Mann, Vrij & Bull, 2004) či videozáznamy vytvořené pro účely detekce (Kratinová, 2019). Posuzovat lež na základě sledování audiovizuálního záznamu je pravděpodobně jednodušší než být v přímé interakci s potenciálním lhářem. Jedinec jako jeden z aktérů dialogu musí v danou chvíli vnímat velké množství informací a odhalení lži je tak o mnoho těžší. Na druhou stranu má možnost vstupovat do rozhovoru, ověřovat si informace a sledovat autentické reakce vypovídajícího. Stejně tak nároky na lháře jsou pravděpodobně mnohem vyšší v přímé interakci s druhou osobou.

Experimentální hra probíhala v online prostředí prostřednictvím programu Skype. Tento program byl zvolen pro jeho relativně jednoduché ovládání, možnost paralelně probíhajících videohovorů, ale i uspořádání skupinového videohovoru. Bylo nutné vybrat program, u kterého se dalo předpokládat, že bude znám široké veřejnosti. Skype funguje od roku 2003 a je volně dostupný k instalaci. Vyhledávání respondentů dle jejich uvedeného jména a příjmení, případně Skype přezdívky, se v některých případech potkalo

s neúspěchem. Kontaktování konkrétního jedince vyžaduje jeho Skype jméno pro snadnou identifikaci účtu. Vyhledávání respondentů dle Skype jména se však mnohdy nepodařilo pravděpodobně z důvodu, že program Skype neposkytuje notifikace po vzoru jiných sociálních sítí. V průběhu experimentální hry byl občas přenos obrazu a zvuku méně kvalitní a nekonzistentní. V případě zkušebního videohovoru bylo snahou technické nedostatky korigovat, například změnou internetového připojení či změnou zařízení, i přes to se však technické problémy v některých případech objevily. Pro budoucí výzkum se jeví jako vhodné zvážit využití jiného, modernějšího programu, který by eliminoval nedostatky programu Skype.

Experimentální hra měla původně probíhat na úrovni osobních setkání, aby se co nejvíce přiblížila autentické situaci lhaní. V souvislosti se situací ohledně onemocnění COVID-19 musel být celý výzkumný design převeden do online prostředí. Tímto způsobem nemohla být zajištěna řádná kontrola po celou dobu průběhu experimentální hry. Vstupovat do videohovorů by mohlo představovat rušivý faktor potenciálně zvyšující tenzi účastníků. Respondenti získali veškeré důležité informace spolu s potřebnými dokumenty před zahájením experimentální hry. Samotná realizace videohovorů záležela na nich. V případě nejasností či problémů se mohli kdykoliv obrátit na autorku výzkumu, která byla po celou dobu k dispozici.

Lhaní v online prostředí se v některých aspektech zásadně odlišuje od lhaní v běžném životě. Lhát prostřednictvím internetu bylo pravděpodobně jednodušší než čelit jedinci v reálném životě. Webkamera byla štítem, který mohl lhající osobu chránit před nepříjemnými emocemi spojenými s lhaním. Zároveň respondenti mohli kontrolovat a korigovat své neverbální projevy na monitoru počítače. Respondenti měli možnost se v rámci společného videohovoru vyjádřit k výzkumnému designu. Účastníci potvrdili, že lhát cizí osobě skrze webkameru je snadnější. Z toho důvodu mohla být detekce lži pro mnohé účastníky obtížnější než v osobním kontaktu. Respondenti zmiňovali určitá vodítka, která jim pomáhala rozhodnout o povaze výpovědi. Nevýhodou byla nemožnost sledovat kompletní neverbální projevy celého těla, protože záběr zachycoval pouze celou tvář a část ramen vypovídajícího. Z těchto důvodů je možné, že detekce lži by mohla být přesnější v reálné situaci. Ze zpětné vazby vyplývá, že by někteří respondenti osobní setkání uvítali.

Příprava lži je kompenzací její kognitivní náročnosti. Ve chvíli, kdy by tato příprava neproběhla, bylo by její vymýšlení obtížnější, nároky na lháře větší a odhalení značně jednodušší. Větší část respondentů využila stanovených 30 minut k vypracování svých

odpovědí. Převážně se zaměřili na přípravu lži a nikoliv už na formulaci pravdivých odpovědí. Tato příprava se promítala do výpovědí. Lži byly v některých případech propracovány do nejmenších detailů. Respondenti měli často pocit, že lživá výpověď působí nacvičeně, zatímco pravdivá je více spontánní. Je možné, že 30 minut je příliš dlouhá doba a její zkrácení by vedlo k méně propracovaným lžím. Otázkou je, jaké výsledky by přinesl výzkum, který by žádnou přípravu neumožňoval. Bravurní lháři by pravděpodobně i přesto lhali s lehkostí, zatímco lež méně zkušených lhářů by byla ihned prozrazena.

Časová dotace experimentální hry činila celkově 2 hodiny, čas na jeden videohovor byl tedy stanoven na 15 minut. Během daného limitu se respondenti vystřídali v roli tazatele i odpovídajícího. Během této doby bylo celkově položeno 8 otázek. Pro některé respondenty byl časový rozsah vyhovující, jiní ho považovali za nedostatečný. Stanovený limit mohl být navíc dalším zdrojem stresu.

Navýšení času na jeden videohovor by znamenalo riziko ovlivnění únavou. Na druhou stranu je 15 minut skutečně málo a více času na jednu otázku by znamenalo větší šanci na úspěšnou detekci. Slovy jednoho respondenta: „*nebyl čas jít do hloubky, takže dobří lháři neměli prostor vyniknout a ti špatní čas ukázat slabiny*“.

Respondenti využívali kombinaci několika vodítek k odhalení lži. Všimli si jednotlivých složek komunikace a snažili se zachytit jakoukoliv změnu v chování vypovídajícího jedince. Překážkou bylo správně tyto projevy interpretovat. Odchylka od typického chování daného člověka je považována za nejvýznamnější indikátor lži (Mann, Vrij & Bull, 2002). Proto je naprosto zásadní znát základní linii chování jedince při posuzování lživého chování. Součástí experimentální hry byly otázky vyžadující pravdivou odpověď, které umožnily pozorovat přirozené projevy respondenta. Před zahájením detekce byla každému účastníkovi položena vždy jedna otázka tohoto typu. Pro budoucí výzkum by bylo přínosné začlenit vyšší počet těchto otázek, případně navýšit čas na jednu otázku. V úvahu by přicházelo i začlenění nezávazného rozhovoru, to vše ve snaze důkladněji poznat přirozené reakce vypovídajícího jedince.

Vliv na přesnost detekce lži má i míra motivace lhajících osob. Vysoká motivace je spojena s většími nároky na kvalitu lži, neboť v sázce je mnoho. Lhář může hodně získat, ale i hodně ztratit. Bude se tak snažit být velmi přesvědčivý (Frank & Ekman, 1997). Motivace respondentů v rámci výzkumu nevycházela z žádného vnějšího zisku. Experimentální hra byla založena na principu dobrovolnosti. Lze předpokládat, že motivace

účastníků podat kvalitní lež pravděpodobně vycházela z vnitřních pohnutek. Na základě zpětné vazby respondentů lze usuzovat, že se své komunikační partnery intenzivně snažili přesvědčit. Vlastní lži si pečlivě připravovali a přemýšleli nad tím, jak co nejvíce podpořit věrohodnost výpovědí.

Motivace odhalit lež nebyla pravděpodobně ve výzkumu příliš vysoká. Z odhalení/neodhalení neplynuly žádné fatální důsledky. Na druhou stranu vysoká motivace nemusí vést vždy k přesnější detekci lži. Zapůsobí-li u jedince tunelové vidění, může dojít k přehlédnutí podstatných momentů odhalujících lež (Porter, McCabe, Woodworth & Peace, 2007).

V rámci společného videohovoru se respondenti svěřili, že v průběhu experimentální hry cítili vnitřní napětí až nervozitu. Během prvního rozhovoru byl prožívaný stres intenzivnější než v hovorech následujících. Je možné, že tato kolísající míra stresu mohla ovlivnit výsledky výzkumu. Kvalita odpovědí na začátku a na konci hovorů se lišila. Zvláště odpověď na první otázku měla sloužit ke stanovení základní linie chování. Pokud byl v této chvíli respondent nervózní, odpovídal nejistě, a to mohlo zkreslit vyhodnocení dalších výpovědí. Pro budoucí výzkum by bylo vhodné počáteční stres co nejvíce redukovat. Společný videohovor by mohl být implementován i před samotným zahájením jednotlivých videohovorů. Jeho významem by bylo rychlé zopakování instrukcí, ujasnění případných nejasností, vyjádření podpory a ujištění. Respondenti by měli zároveň možnost vzájemně vidět své spoluúčastníky ještě před zahájením videohovorů. Celá situace by tak mohla být pro ně méně stresující.

Respondenti byli v rámci zkušebního hovoru instruováni o povaze požadované lži. Bylo nutné vymyslet lež co nejvzdálenější pravdě, přičemž za žádnou cenu se nesmí jednat o polopravdu. Vzdálenost lži od reality se mohla projevit na hladině prožívaného stresu, a tedy i na možnosti lež odhalit. Zdali původní instrukci respondenti naplnili či nikoliv, záleželo na jejich rozhodnutí a do jisté míry i na situaci. Respondenti v rámci společného videohovoru zmínili, že bylo náročné vymyslet úplnou lež a pod nátlakem stresu občas zmínili i pravdivou informaci.

11 ZÁVĚR

Výzkum sledoval souvislosti mezi temnou triádou, emoční inteligencí, schopností lhát a schopností detekovat lež. Výsledky statistické analýzy neprokázaly vliv emoční inteligence a temné triády (machiavellismus, subklinický narcismus, subklinická psychopatie) na schopnost detekovat lež a schopnost lhát. Na hranici statistické významnosti se nacházel pouze narcismus, avšak v opačném než předpokládaném směru. Je možné, že narcismus představuje osobnostní rys, který spíše zhoršuje přesnost detekce lži.

Výsledky výzkumu nepotvrdily korelaci mezi schopností lhát a schopností detekovat lež. Lze tedy předpokládat, že tyto dvě schopnosti jsou na sobě nezávislé a neexistuje obecná schopnost klamu.

Ve výzkumu byly sledovány rozdíly mezi muži a ženami ve schopnosti lhát, detekovat lež a v úrovni temné triády a emoční inteligence. Ve schopnosti lhát se neprokázaly žádné statisticky významné rozdíly. Zjistilo se však, že oproti ženám jsou muži schopni přesněji detekovat lež. Rozdíly mezi muži a ženami v míře emoční inteligence nebyly statisticky významné. Prokázalo se však, že muži dosahují signifikantně vyšších hodnot ve všech dimenzích temné triády.

12 SOUHRN

Diplomová práce si kladla za cíl prozkoumat souvislost mezi temnou triádou, emoční inteligencí, schopností lhát a schopností detekovat lež. Práce je rozčleněna do dvou hlavních částí – teoretická a výzkumná. Teoretická část práce obsahuje několik kapitol, které jednotlivě rozebírají základní jevy, a poslední kapitola je věnována objasnění souvislostí mezi nimi.

První kapitola definuje pojmy lež a lhaní. Vysvětluje podstatu lži a zmiňuje kritéria, která jsou podstatná pro to, abychom určitý výrok mohli označit za lživý. Jedná se o kritérium úmyslu s možností volby a kritérium nenaznačení adresátovi, že je obelháván (Vybíral, 2015; Ekman, 2014). Po základním vymezení následuje přehled druhů lží, od nejméně závažných až po zavrženíhodné. Lež může nabývat různých podob, v návaznosti na to existuje celá řada způsobů mystifikace. V závěru kapitoly jsou uvedeny nejčastější motivy vedoucí ke lži. Obecně je lze rozdělit do tří dimenzí – lži pro vlastní dobro/pro dobro druhých, získání výhody/vyhnutí se nákladům a materiální/psychologické důvody (DePaulo et al., 1996).

Druhá kapitola teoretické části se zaměřuje na detekci lži. Po krátkém historickém exkurzu do způsobů odhalování lži přechází kapitola k nástinu současných psychofyziologických metod detekce. Podkapitola Třísložková struktura lhaní upozorňuje na procesy, které se během lhaní aktivují. Těmito procesy jsou kognitivní úsilí, kontrola vlastního chování a emoce (Mynaříková, 2015). Základními emocemi, které se mohou během lhaní vyskytovat, je strach, pocity viny a radost z oklamání (Ekman, 2014, 2015). Tyto procesy hrají během lhaní významnou roli, protože právě díky nim lze zpozorovat určité náznaky lži v chování člověka.

Detekce lži představuje komplikovaný problém. Druhá kapitola podává přehled nejdůležitějších indikátorů vedoucích k odhalení lži. Postupně představuje vodítka z oblasti verbální, neverbální i paraverbální složky komunikace a zmiňuje pozorovatelné fyziologické indikátory lži. Závěr kapitoly zdůrazňuje neexistenci univerzálních verbálních či neverbálních vodítek, která by jednoznačně odkazovala na lež. V současné době je za nejdůležitější indikátor lži považována odchylka od typického chování daného jedince (Mann, Vrij & Bull, 2002). Při celém procesu detekce lži záleží na kontextu situace, na

obratnosti lháře a schopnostech pozorovatele. Samotný úspěch závisí na vnímavosti, pozornosti a citlivosti příjemce sdělení (Čírtková, 2009).

Třetí kapitola vymezuje konstrukt emoční inteligence. Nejdříve jsou definovány jednotlivé pojmy emoce a inteligence. Následně jsou popsány dva základní přístupy ke zkoumání emoční inteligence. Jsou jimi model schopností, který vnímá emoční inteligenci jako soubor schopností, a smíšené modely, rozšiřující tento pohled o další osobnostní charakteristiky. Dle Mayera a Saloveye (1997) v sobě emoční inteligence zahrnuje čtyři základní větve – vnímání emocí, využívání emocí, porozumění emocím a regulace emocí.

Čtvrtá kapitola osvětluje koncept temné triády, která zahrnuje tři rysy osobnosti – machiavellismus, subklinickou psychopatii a subklinický narcismus. Složky temné triády se i přes rozmanitost projevů vzájemně překrývají. Společným znakem všech dimenzí je sklon k manipulativnímu chování (Paulhus & Williams, 2002). Pro hlubší porozumění konceptu se podkapitoly jednotlivě zabývají charakteristikou každého rysu temné triády.

Poslední kapitola teoretické části vysvětluje, proč by právě rysy temné triády a emoční inteligence mohly být významným prediktorem schopnosti detekovat lež a schopnosti úspěšně lhát. Temná triáda je typická pro své sklony k neupřímnosti. Nositelé temných vlastností by mohli nejen obratněji lhát, ale na základě zkušeností i zdatněji detekovat lež. Emoční inteligence se jeví výhodnou pro svou schopnost vnímat emoce, porozumět jim, ale taktéž přesvědčivě emoce předstírat.

Empirická část diplomové práce je zaměřena na řešení výzkumného problému. V úvodu jsou definovány výzkumné cíle, které směřují k ověření vlivu temné triády a emoční inteligence na schopnost lhát a schopnost detekovat lež. Kapitola věnující se testovým metodám detailně popisuje použité nástroje. Pro měření emoční inteligence byl využit sebesposuzovací dotazník AES a výkonový test STEU, který byl následně vyřazen z důvodu nízké reliability. Pro měření temné triády byl zvolen dotazník SD3. Schopnost lhát a schopnost detekovat lež byly zjišťovány prostřednictvím experimentální hry. Základní princip hry spočíval v online audiovizuálních rozhovorech. Během těchto rozhovorů pokládali respondenti sérii předem připravených otázek a rozhodovali o tom, zdali jejich komunikační partner lže či říká pravdu. Poté se role prohodily a úkolem respondentů bylo odpovídat na připravené otázky, a to buď pravdivě nebo lživě.

Ve výzkumné části práce je dále popsán proces sběru dat a představen výzkumný soubor čítající 102 respondentů. Podkapitola zabývající se problematikou etiky výzkumu předkládá způsoby, jakými byla ošetřena realizace výzkumu tak, aby podmínky účasti byly v souladu s etickými standardy.

Na základě formulovaných hypotéz se výzkumná část práce věnuje popisu zpracování dat a následně prezentaci výsledků. Pomocí Cronbachova koeficientu alfa byla ověřena reliabilita jednotlivých nástrojů. Za využití logistické regrese a dvouvýběrového t-testu je zkoumána platnost stanovených hypotéz. Statistické analýzy neprokázaly vliv emoční inteligence a temné triády na schopnost lhát a detekovat lež. Na hranici statistické významnosti se nacházel pouze narcismus, avšak v opačném než očekávaném směru. Výsledky výzkumu prokázaly statisticky významné rozdíly mezi muži a ženami ve schopnosti detekovat lež a v úrovni temné triády. Muži jsou oproti ženám schopni přesněji detekovat lež. Ve všech dimenzích temné triády se prokázalo, že muži dosahují signifikantně vyšších hodnot než ženy.

Respondenti se mohli po ukončení experimentální hry vyjádřit k jejímu průběhu. Především byli dotazováni, podle čeho se při detekci lži rozhodovali a jak zvládali roli lhající osoby. Jejich hodnocení a postřehy jsou shrnuty v podkapitole Zpětná vazba. Diskuze shrnuje zjištěné výsledky výzkumu, věnuje se jejich interpretaci a nabízí podněty pro budoucí výzkum.

LITERATURA

- Austin, E. J., Saklofske, D. H., & Egan, V. (2005). Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 38, 547–558.
- Austin, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S. H., & McKenney, D. (2004). Measurement of trait emotional intelligence: Testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s (1998) measure. *Personality and Individual Differences*, 36(3), 555–562.
- Barcaj, M., Příhodová, T., Bolceková, E., Preiss, M., Maliňáková, J. & Raisová, M. (2018). *Krátká temná triáda*. Otrokovice: Propsycho.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothem*, 18, 13–25.
- Baron-Cohen, S. (2014). *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*. Brno: Emitos.
- Beníšková, T. (2010). *Když dítě lže*. Praha: Grada.
- Bentivoglio A, Bressman S, Cassetta E, Carretta D, Tonali P, & Albanese, A. (1997). Analysis of blink rate patterns in normal subjects. *Movement Disorders*, 12, 1028–1034.
- Bond, C. F., & DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of deception judgments. *Personal and Social Psychology Review*, 10(3), 214–234.
- Bond, C.F., & DePaulo, B. M. (2008). Individual differences in judging deception: Accuracy and bias. *Psychological Bulletin*, 134, 477–492.
- Bond, C. F., & Robinson, M. (1988). The evolution of deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, 12(4), 295–307.
- Boukalová, H., & Gillernová, I. (2020). *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Karolinum.
- Bradberry, T., & Gravesová, J. (2007). *Emoční inteligence v praxi*. Praha: Columbus.
- Craig, D. (2014). *Staňte se lidským detektorem lži: jak spolehlivě odhalit lháře*. Praha: Grada.
- Čírtková, L. (2009). *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 979–995.

- DePaulo, B. M., Lindsay, J. L., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., & Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin*, 129, 74–118.
- DePaulo, B. M., Wetzel, Ch., Sternglanz, R. W., & Wilson, M. J. W. (2003). Verbal and Nonverbal Dynamics of Privacy, Secrecy, and Deceit. *Journal of Social Issues*, 59 (2), 391–410.
- Dutton, K. (2019). *Moudrost psychopatů: svatí, špioni a sérioví vrazi*. Praha: Portál.
- Ekman, P. (2014). *O klamání*. Bratislava: Citadella.
- Ekman, P. (2015). *Odhalené emoce: naučte se rozpoznávat výrazy tváře a pocity druhých*. Brno: Jan Melvil.
- Erat, S., & Gneezy, U. (2012). White Lies. *Management Science*, 58 (4), 723–733.
- Frank, M. G., & Ekman, P. (1997). The Ability To Detect Deceit Generalizes Across Different Types of High-Stake Lies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1429–1439.
- Geis, F. L., & Moon, T. H. (1981). Machiavellianism and deception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 766–775.
- Gillernová, I., Boukalová, H. a kol. (2006). *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. Praha: Karolinum.
- Glassová, L. (2014). *Lháři a jejich řeč těla: jak prohlédnout finty, přetvářku a lži, které každý den slyšíte od lidí*. Brno: BizBooks.
- Goffman, E. (1999). *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- Goleman, D. (2000). *Práce s emoční inteligencí*. Praha: Columbus.
- Goleman, D. (2011). *Emoční inteligence*. Praha: Metafora.
- Hare, R. D. (2015). *Bez svědomí: znepokojivý svět psychopatů mezi námi*. Praha: Dům Harfa.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Honzák, R., & Honzák, F. (2018). *Čas psychopatů*. Praha: Galén.
- Houbová P., Praško J., Preiss, M., & Herman, E. (2005). Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. *Psychiatrie pro praxi*, 6(1), 18–25.
- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., & Sejourne, N. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47, 743–739.
- Christie, R., Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York, NY: Academic Press.
- Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. D., & Schmitt, D. P. (2009). The Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. *European Journal of Personality*, 23, 5–18.

- Jones D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A Brief Measure of Dark Personality Traits. *Assessment*, 21(1): 28–41.
- Kajonius, P. J., Persson, B. N., Rosenberg, P., & Garcia, D. (2016). The (mis)measurement of the Dark Triad Dirty Dozen: Exploitation at the core of the scale. *PeerJ*, 4, e1748.
- Kashy, D. A., & DePaulo, B. M. (1996). Who lies? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1037–1051.
- Koukolík, F. (2018). *Mocenská posedlost*. Praha: Karolinum.
- Kratinová, R. (2019). *Lhaní ve vztahu k emoční inteligenci*. Nepublikovaná diplomová bakalářská práce. Ostrava: FF OSU.
- Křivohlavý, J. (1995). *Tajemství úspěšného jednání*. Praha: Grada.
- Landström, S., Granhag, P. A., & Hartwig, M. (2005). Witnesses appearing live versus on video: Effects on observers' perception, veracity assessments and memory. *Applied Cognitive Psychology*, 19, 913–933.
- Lyons, M., Croft, A., Fairhurst, S., Varley, K., & Wilson, C. (2017). Seeing through crocodile tears? Sex-specific associations between the Dark Triad traits and lie detection accuracy. *Personality and individual differences*, 113, 1–4.
- Lyons, M., Healy, N., & Bruno, D. (2013). It takes one to know one: relationship between lie detection and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 55, 676–679.
- MacCann, C., & Roberts, R. D. (2008). New paradigms for assessing emotional intelligence: Theory and data. *Emotion*, 8(4), 540–551.
- Mahon, J. E. (2008). Two Definitions of Lying. *International Journal of Applied Philosophy*, 22(2), 211–230.
- Machiavelli, N. (1997) *Vladař*. Praha: I. Železný.
- Mann, S., Vrij, A., & Bull, R. (2002). Suspects, lies and videotape: An analysis of authentic high-stakes liars. *Law and Human Behavior*, 26, 365–376.
- Mann, S., Vrij, A., & Bull, R. (2004). Detecting true lies: Police officers' ability to detect deceit. *Journal of Applied Psychology*, 89, 137–149.
- Mann, S., Vrij, A., Leal, S., Granhag, P. A., Warmelink, L., & Forrester, D. (2012). Windows to the soul? Deliberate eye contact as a cue to deceit. *Journal of Nonverbal Behaviour*, 36, 205–215.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey, & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* (pp. 3–31). New York: Basic Books.

- Miao, C., Humphrey, R. H., Qian, S., & Pollack, J. M. (2019). The relationship between emotional intelligence and the dark triad personality traits: A meta-analytic review. *Journal of Research in Personality*, 78, 189–197.
- Mleziva, E. (2000). *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad.
- Molčanová Z., & Baumgartner F. (2008). Emočná inteligencia – teória, metodológia, možnosti výskumu. In I. Ruisel (Ed.), *Myslenie – osobnosť – múdrosť* (s. 163–188).
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Expanding the dynamic self-regulatory processing model of narcissism: Research directions for the future. *Psychological Inquiry*, 12, (4), 243–251.
- Mynaříková, L. (2013). Souvislosti mezi lhaním a emoční inteligencí v České republice. *E-psychologie*, 7(4), 15–27.
- Mynaříková, L. (2014a). Vliv přesnosti detekce lži, stereotypů a faktorů emoční inteligence na posuzování druhých osob u studentů oboru Ekonomika a management. *Trendy v podnikání*, 4 (2), 26–35.
- Mynaříková, L. (2014b). *Detekce lži na základě sledování verbálního a neverbálního chování*. Dizertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Mynaříková, L. (2015). *Psychologie lži*. Praha: Grada.
- Mynaříková, L. (2017). *Lež ti kouká z očí*. Praha: Grada.
- Mynaříková, L., & Boukalová, H. (2014). Efekt stereotypů na detekci lži prostřednictvím neverbálních projevů chování. *Psychologie pro praxi*, 49 (1–2), 9–19.
- Nagler, U. K. J., Reiter, K. J., Furtner, M. R., & Rauthmann, J. F. (2014). Is there a “dark intelligence”? Emotional intelligence is used by dark personalities to emotionally manipulate others. *Personality and Individual Differences*, 65, 47–52.
- Nasher, J. (2011). *Jak prokouknout lež a odhalit pravdu*. Praha: Grada.
- O'Sullivan, M. (2005). Emotional Intelligence and Deception Detection: Why Most People Can't "Read" Others, But a Few Can. In R. E. Riggio & R. S. Feldman (Eds.), *Applications of nonverbal communication* (pp. 215–253). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Patton, C. L., Smith, S. F., & Lilienfeld, S. O. (2018). Psychopathy and heroism in first responders: Traits cut from the same cloth. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 9, 354–368.

- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*; 36, 556–563.
- Paulhus, D. L., Neumann, C. S., & Hare, R. D. (in press). *Manual for the Hare Self-Report Psychopathy scale*. Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Pechová, O., & Dostál, D. (2013). Dvě dotazníkové metody k měření narcismu. In *Sociální procesy a osobnost 2013*, (265–269).
- Pechová, O., & Dostál, D. (2018). *Narcismus jako rys osobnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Petrides, K. V., Vernon, P. A., Schermer, J. A., & Veselka, L. (2011). Trait emotional intelligence and the Dark Triad traits of personality. *Twin Research and Human Genetics*, 14, 35–41.
- Pletzer, M. (2009). *Emoční inteligence: jak ji rozvíjet a využívat*. Praha: Grada.
- Plháková, A. (2004). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- Porter, S., Brinke, L. T., Baker, A., & Wallace, B. (2011). Would I lie to you?“Leakage” in deceptive facial expressions relates to psychopathy and emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 51, 133–137.
- Porter, S., McCabe, S., Woodworth, M., & Peace, K. A. (2007). Genius is 1% inspiration and 99% perspiration?...or is it? An investigation of the effects of motivation and feedback on deception detection. *Legal and Criminological Psychology*, 12, 297–309.
- Praško, J. (2009). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- Raskin, R. N., & Hall, C. S. (1979). Narcissistic Personality Inventory. *Psychological Reports*, 45, 590.
- Rauthmann, J. F., & Will, T. (2011). Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization. *Social Behavior and Personality*, 39, 391–404.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), 185–211.
- Sélešová, P., Bob, P., Kukla, L., & Ptáček, R. (2013). Historie konceptu narcismu z psychodynamické perspektivy. *Československá psychologie*, LVII, 1, 30–41.
- Schulze R., & Roberts R. D. (2007). *Emoční inteligence: přehled základních přístupů a aplikací*. Praha: Portál.

- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences, 25*, 167–177.
- Stough, C., Parker, J. D. A., & Saklofske, D. H. (2009). *Assesing Emotional Intelligence: Theory, Reserch and Applications*, New York: Springer.
- Šamánková, D., & Novák, T. (2007). *Pravda a lež v partnerství*. Praha: Grada.
- Vágnerová, M. (2004). *Základy psychologie*. Praha: Karolinum.
- Van Bockstaele, B., Verschuere, B., Moens, T., Suchotzki, K., Debey, E., & Spruyt, A. (2012). Learning to lie: Effects of practice on the cognitive costs of lying. *Frontiers in Psychology, 3*, 526.
- Verschuere, B., Spruyt, A., Meijer, E. H., & Otgaar, H. (2011). The ease of lying. *Conscious and Cognition, 20*, 908–911.
- Vrij, A., & Baxter, M. (1999). Accuracy and confidence in detecting truths and lies in elaborations and denials: Truth bias, lie bias, and individual differences. *Expert Evidence, 7*, 25–36.
- Vrij, A., Edward, K., & Bull, R. (2001). People's insight into their own behaviour and speech content while lying. *British Journal of Psychology, 92*, 373–389.
- Vrij, A., Granhag, P. A., & Porter, S. (2010). Pitfalls and opportunities in nonverbal and verbal lie detection. *Psychological Science in the Public Interest, 11*, 89–121.
- Vybíral, Z. (2015). *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál.
- Wiseman, R., Watt, C., Ten Brinke, L., Porter, S., Couper, S.- L., & Rankin, C. (2012). The eyes don't have it: Lie detection and neuro-linguistic programming. *PloS one, 7*(7), e40259.
- Wojciechowski, J., Stolarski, M., & Matthews, G. (2014). Emotional intelligence and mismatching expressive and verbal messages: A contribution to detection of deception. *PloS One, 9*, e92570.
- Wright, G. R. T., Berry, C. J., & Bird, G. (2012). “You can't kid a kidder”: association between production and detection of deception in an interactive deception task. *Frontiers in Human Neuroscience, 6*, 87.
- Zamarovský, V. (2013). *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha: Deus.
- Zwets, A. J., Hornsveld, R. H., Neumann, C., Muris, P., & van Marle, H. J. (2015). The four-factor model of the Psychopathy Checklist—Revised: Validation in a Dutch forensic inpatient sample. *International Journal of Law and Psychiatry, 39*, 13–22.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Abstrakt v českém jazyce
2. Abstrakt v anglickém jazyce
3. Seznam tabulek
4. Informovaný souhlas
5. Záznamový arch Detekce
6. Propagační plakát

Příloha 1

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Schopnost lhát a detekovat lež v souvislosti s emoční inteligencí a temnou triádou

Autor práce: Bc. Radka Kratinová

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Dostál, Ph.D.

Počet stran a znaků: 75 stran, 146 921 znaků

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 95

Abstrakt: Magisterská diplomová práce se věnuje souvislosti mezi temnou triádou, emoční inteligencí, schopností lhát a schopností detekovat lež. Cílem výzkumu bylo prokázat vliv temné triády a emoční inteligence na schopnost lhát a schopnost detekovat lež. Pro měření emoční inteligence byl využit sebeposuzovací dotazník AES a výkonový test STEU, který byl následně vyřazen z důvodu nízké reliability. Pro měření temné triády byl zvolen dotazník SD3. Pro posouzení schopnosti lhát a schopnosti detekovat lež byla realizována experimentální hra, během které respondenti absolvovali online audiovizuální dialogy. Výzkumný soubor tvořilo 102 respondentů. Statistická analýza dat očekávaný vliv temné triády a emoční inteligence na schopnost lhát a schopnost detekovat lež neprokázala. Výsledky výzkumu odhalily statisticky významné rozdíly mezi muži a ženami ve schopnosti detekovat lež a v úrovni temné triády. Muži jsou oproti ženám schopni přesněji detekovat lež. Ve všech dimenzích temné triády se prokázalo, že muži dosahují signifikantně vyšších hodnot než ženy.

Klíčová slova: temná triáda, emoční inteligence, lhaní, detekce lži

Příloha 2

ABSTRACT OF THESIS

Title: The Ability to Lie and Detect a Lie in the Context of Emotional Intelligence and the Dark Triad

Author: Bc. Radka Kratinová

Supervisor: PhDr. Daniel Dostál, Ph.D.

Number of pages and characters: 75 pages, 146 921 characters

Number of appendices: 6

Number of references: 95

Abstract: This master's thesis deals with the connection between the dark triad, emotional intelligence, the ability to lie and the ability to detect a lie. The aim of the research was to demonstrate the influence of the dark triad and emotional intelligence on the ability to lie and the ability to detect a lie. There were used the AES self-assessment questionnaire and the STEU performance test to measure emotional intelligence, however, the STEU performance test was subsequently displaced due to its low reliability. Moreover, there was used the SD3 questionnaire to measure the dark triad. To assess the ability to lie and the ability to detect a lie, an experimental game was created, during which the respondents took part in online audiovisual dialogues. The research group consisted of 102 respondents. Statistical analysis of the data did not show the expected effect of the dark triad and emotional intelligence on the ability to lie and the ability to detect a lie. The results of the research revealed statistically significant differences between men and women in the ability to detect lies and in the level of the dark triad. In comparison to women, men are able to detect lies more accurately. In all dimensions of the dark triad, it has been shown that men achieve significantly higher values than women.

Keywords: dark triad, emotional intelligence, lying, lie detection

Příloha 3

Seznam tabulek

Tabulka 1: Deskriptivní charakteristiky souboru mužů a žen z hlediska věku.....	49
Tabulka 2: Vnitřní konzistence použitých metod.....	51
Tabulka 3: Odhadnuté poměry šancí a statistická významnost jednotlivých faktorů	53
Tabulka 4: Výsledky testu AES	55
Tabulka 5: Výsledky SD3 – Machiavellismus	55
Tabulka 6: Výsledky SD3 – Subklinický narcismus	56
Tabulka 7: Výsledky SD3 – Subklinická psychopatie.....	56
Tabulka 8: Platnost hypotéz	57

Příloha 4

Informovaný souhlas

Název studie: Schopnost lhát a schopnost detekovat lež – online experiment

Jméno účastníka:

Datum narození:

Účastník byl do studie zařazen pod Skype jménem:

Autor výzkumu: Radka Kratinová

1. Já, níže podepsaný(á) souhlasím s mou účastí ve studii.
2. Byl(a) jsem podrobně informován(a) o cíli studie, o jejích postupech, a o tom, co se ode mě očekává.
3. Porozuměl(a) jsem tomu, že svou účast ve studii mohu kdykoliv přerušit či odstoupit. Moje účast ve studii je dobrovolná.
4. Při zařazení do studie budou moje osobní data uchována s plnou ochranou důvěrnosti dle platných zákonů ČR. Je zaručena ochrana důvěrnosti mých osobních dat. Při vlastním provádění studie mohou být osobní údaje poskytnuty jiným než výše uvedeným subjektům pouze bez identifikačních údajů, tzn. anonymní data pod číselným kódem. Rovněž pro výzkumné a vědecké účely mohou být moje osobní údaje poskytnuty pouze bez identifikačních údajů (anonymní data) nebo s mým výslovným souhlasem.
5. Porozuměl(a) jsem tomu, že mé jméno se nebude nikdy vyskytovat v referátech o této studii. Já naopak nebudu proti použití výsledků z této studie.
6. Porozuměl(a) jsem tomu, že Skype videohovory s účastníky studie nebudu nahrávat ani jiným způsobem zaznamenávat.
7. Porozuměl(a) jsem tomu, že údaje o dalších účastnících studie a informace, které mi sdělí, nebudu nikde zveřejňovat.

Podpis účastníka:

Podpis autora výzkumu:

Datum:

Datum:

Příloha 5

Záznamový arch DETEKCE

Skype jméno: _____

Osoba č. 1 _____		
Je něco, co ti nejde a chtěl/a by ses v tom zlepšit?	Pravda	
Jakou bláznivou věc jsi v životě udělal/a?	Pravda	Lež
Udělal/a jsi někdy nějaký průšvih? Jaký?	Pravda	Lež
Jak jsi prožil/a poslední dovolenou?	Pravda	Lež
Osoba č. 2 _____		
Jaký obor studuješ/Jakou máš práci? Baví tě to?	Pravda	
Jak jsi prožil/a poslední Vánoce?	Pravda	Lež
Jakou práci dělají tvoji rodiče?	Pravda	Lež
Stalo se ti někdy něco trapného? Co se stalo?	Pravda	Lež
Osoba č. 3 _____		
Viděl/a jsi v poslední době nějaký zajímavý film? O čem byl?	Pravda	
Stal se ti někdy nějaký úraz, nehoda? Co se stalo?	Pravda	Lež
Popiš mi nějakou oslavu narozenin, kterou jsi zažil/a?	Pravda	Lež
Jaký máš vztah k alkoholu a cigaretám?	Pravda	Lež
Osoba č. 4 _____		
Jaké máš rád/a roční období a proč?	Pravda	
Jaké máš/jsi měl/a domácí zvířátko?	Pravda	Lež
Jaká je tvoje nejranější vzpomínka z dětství?	Pravda	Lež
Popiš mi nějaký opravdu silný příjemný zážitek z dětství?	Pravda	Lež
Osoba č. 5 _____		
Je nějaký sen, který ti utkvěl v paměti, nebo je nějaký, který se ti často zdá?	Pravda	
Popiš mi nějaký zážitek ze základní (střední) školy?	Pravda	Lež
S jakou brigádou máš zkušenost?	Pravda	Lež
Popiš mi nějaký tvůj vážný vztah?	Pravda	Lež

Příloha 6

Dokážeš odhalit LEŽ?

V rámci diplomové práce hledáme dobrovolníky, kteří se zúčastní psychologického online experimentu.

- Otestuješ svou schopnost detekovat lež.
- Vyzkoušíš si, jak dobře umíš lhát.
- Dozvíš se i něco sám o sobě, protože součástí experimentu je psychologický test.

Jak

Experiment je zaměřen na schopnost lhát a schopnost detekovat lež. Tvým úkolem bude pokládat sérii předem připravených otázek a rozhodnout, zdali tvůj komunikační partner říká pravdu nebo lže. Poté se role prohodí a tentokrát bude tvým úkolem toho druhého obelstít. Ještě před samotným experimentem tě poprosím o vyplnění vstupního dotazníku a zvolení termínu, kdy experiment můžeme uskutečnit.

Kde

Nikam nemusíš chodit, jedná se o online experiment. Budeš potřebovat pouze Skype, funkční mikrofon a webkameru.

Kdy

Data budou sbírána v průběhu října, listopadu a prosince.

Pro bližší informace mě neváhej kontaktovat.

FB: Radka Kratinová
E-mail: Radka.Kratinova@seznam.cz